

**ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ ОЛИЙ ВА ЎРТА МАХСУС ТАЪЛИМ
ВАЗИРЛИГИ**

НАМАНГАН МУХАНДИСЛИК-ИҚТИСОДИЁТ ИНСТИТУТИ

“ИҚТИСОДИЁТ” ФАКУЛТЕТИ

“ИҚТИСОДИЁТ” КАФЕДРАСИ

“Иқтисодиёт”
кафедраси мудири:
и.ф.н., доц. Я. Алиев _____

Ҳимояга руҳсат этилди
факултет декани:

“ ” _____ 2011 йил

**“Иқтисодиёт” таълим йўналиши бўйича битирувчи
ЎРИНОВ НОДИРНИНГ**

**“Мамлакатни модернизация қилиш шароитида қишлоқ хўжалиги моддий – техника
ресурслари бозорини ривожлантириш масалалари ” мавзусидаги**

БИТИРУВ МАЛАКАВИЙ ИШИ

Битирувчи:

Ўринов Нодир _____

Илмий раҳбар:

доцент О.Арипов _____

Наманган – 2011й.

МУНДАРИЖА.

КИРИШ.....	3
I-боб. Бозор муносабатлари шароитида қишлоқ хўжалигида моддий-техника ресурслари бозорлари ривожланишининг назарий асослари.....	6
1.1. Қишлоқ хўжалиги моддий-техника ресурслари бозори тушунчаси ва унинг моҳияти.....	6
1.2. Қишлоқ хўжалигида хизмат кўрсатувчи корхоналарни моддий – техника ресурслари бозорларида тутган ўрни ва аҳамияти.....	10
1.3. Хориж давлатларида қишлоқ хўжалигида моддий-техника ресурслари бозорларини ривожлантириш бўйича тўпланган тажрибалар.....	15
II-боб. Наманган вилоятида қишлоқ хўжалигида моддий-техника ресурслари бозорини ривожланишининг ҳозирги ҳолати.....	21
2.1. Қишлоқ хўжалигини моддий-техника ресурслари бозорини ривожланишинг таҳлили.....	21
2.2. Қишлоқ хўжалиги моддий-техника ресурслари бозорини ривожлантиришда инфратузилмаларни тутган ўрни.....	35
III-боб. Молиявий-иқтисодий инқироз шароитида қишлоқ хўжалигида моддий-техника ресурслари бозорини ривожлантиришнинг асосий йўллари.....	45
3.1. Қишлоқ хўжалигида моддий-техника ресурслари бозорини ривожлантиришда давлатнинг қўллаб-қувватлаш механизмларидан фойдаланиш йўллари.....	45
3.2. Қишлоқ хўжалигига моддий-техника ресурслари бозорини ривожлантириш ва агросервис хизмати кўрсатишнинг истиқболлари.....	51
ХУЛОСА ВА ТАКЛИФЛАР.....	60
Фойдаланилган адабиётлар.....	63

КИРИШ.

Мавзунинг долзарблиги. Бугунги кунда жаҳон мамлакатларида давом этаётган молиявий инқироз шароитида қишлоқ хўжалиги тармоғини ва уларни таркибий тизимларини ҳар томанлама ривожлантириш мамлакат ҳукумати олдида турган долзарб масалалардан бирига айланди. Айнан республикада 2009-2012 йилларга мўлжалланган Инқирозга қарши Давлат Дастурида ҳам мамлакат иқтисодиётини муҳим тармоғи ҳисобланган қишлоқ хўжалигини ривожлантириш, тармоқда фаолият кўрсатаётган хўжалик субъектларини рақобатбардошлигини ошириш, маҳсулот (хизмат) сифатини яхшлаш чоралари аниқ кўрсатиб берилган бўлиб, ушбу йўналишларда ривожлантириш ишлари жадаллик билан олиб борилмоқда. Айнан 2011 йилнинг “Кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик йили” деб эълон қилиниши ҳам бежиз эмас. Бизнингча ушбу йилда қишлоқ хўжалигида турли йўналишларда фаолият кўрсатаётган кичик бизнес субъектлари ривожланиши янада ортади.

Республикамиз қишлоқ хўжалигида хўжалик юритиш шакллари орасида фермер хўжаликлари буугунги кунда ҳам муҳим аҳамият касб этмоқда. Шунингдек уларни моддий-техник базасини мустаҳкамлаш ва хизмат кўрсатувчи корхоналар ривожлантиришга алоҳида эътибор қаратилмоқда.

Иқтисодиётни модернизация қилиш жараёнлар изчил давом этаётган бугунги кунда қишлоқ хўжалиги бозорлари таркибига кирувчи агро сервис корхоналари ривожлантиришга алдоҳида эътибор қаратилмоқда. Чунончи, фермер хўжаликларини ривожланиши ушбу корхоналар билан узвий алоқадорликда бўлиб яъни агротехник тадбирларни ўз ватида олиб бориш, МТП ва ММТП техникалари, агрохимсервис, консалтинг-маслаҳат марказлари ва бошқалар хизматларидан фойдаланиш ва уларни ривожлантириш агроиқтисодий ислохотлар чуқурлашаётган бугунги кунда долзарблик аҳамият касб этади.

Муаммонинг ўрганилганлик даражаси. Қишлоқ хўжалиги бозорлари ривожлантириш, тадқиқига оид илмий-тадқиқот ишлари А. Абдуғаниев, Т. Фарманов, Қ.Чориев, Р.Хусанов, Ю.Додабоев, Р.Хакимов, С.Н.Усмонов, У.Неғматжанов ва бошқа олимларининг асарларида ёритилган.

Тадқиқотнинг мақсад ва вазифалари. Тадқиқотнинг мақсади иқтисодиётни модернизация қилиш шароитида қишлоқ хўжалиги бозорларини самарали ривожланиши бўйича илмий асосланган тавсиялар ишлаб чиқишдир.

Тадқиқот мақсадига эришиш учун қуйидаги вазифалар белгилаб олинди:

- қишлоқ хўжалиги моддий-техника ресурслари бозори тушунчаси ва унинг моҳиятини ўрганиш;
- қишлоқ хўжалигида хизмат кўрсатувчи корхоналарни моддий – техникака ресурслари бозорларида тутган ўрни ва аҳамиятини очиб бериш;
- хориж давлатларида қишлоқ хўжалигида моддий-техника ресурслари бозорларини ривожлантириш бўйича тўпланган тажрибалар ўрганиш;
- қишлоқ хўжалигини моддий-техника ресурслари бозорини ривожланишинг таҳлил қилиш;
- қишлоқ хўжалигида моддий-техника ресурслари бозорини ривожлантиришда давлатнинг қўллаб-қувватлаш механизмларидан фойдаланиш йўллари тадқиқ қилиш;
- қишлоқ хўжалигига моддий-техника ресурслари бозорини ривожлантириш ва хизмати кўрсатишнинг истиқболларини аниқлаш;

Битирув малакавий ишининг илмий янгилиги қуйидагилардан иборат:

- қишлоқ хўжалиги моддий-техника ресурслари бозори тушунчаси ва унинг моҳиятини ўрганилди;
- қишлоқ хўжалигида хизмат кўрсатувчи корхоналарни моддий – техникака ресурслари бозорларида тутган ўрни ва аҳамиятини очиб берилди;

- хориж давлатларида қишлоқ хўжалигида моддий-техника ресурслари бозорларини ривожлантириш бўйича тўпланган тажрибалар ўрганилди;

- қишлоқ хўжалигида моддий-техника ресурслари бозорини ривожлантиришда давлатнинг қўллаб-қувватлаш механизмларидан фойдаланиш йўллари бўйича таклифлар ишлаб чиқилди;

- қишлоқ хўжалигига моддий-техника ресурслари бозорини ривожлантириш ва хизмати кўрсатишнинг истиқболлари бўйича таклифлар тайёрланди;

Тадқиқот натижаларининг илмий ва амалий аҳамияти шундан иборатки, ундаги илмий асосланган амалий таклиф ва хулосалар турли мулкчилик муносабатлари шароитида қишлоқ хўжалиги бозорларини ривожлантириш қишлоқ хўжалигининг моддий-техник базасини мустаҳкамлаш, агросервис корхоналарини ривожланишининг назарий ва амалий асосларини бойитади. Тадқиқот давомида ишлаб чиқилган таклиф ва тавсиялардан олий ўқув юртлари ва қишлоқ касб-хунар коллежлари ўқув дастурларида фойдаланиш мумкин.

Битирув малакавий ишнинг тузилиш таркиби. Битирув малакавий иш кириш, 3 та боб, хулоса, фойдаланилган адабиётлар рўйхатидан иборат.

I-боб. Бозор муносабатлари шароитида қишлоқ хўжалигида моддий-техника ресурслари бозорлари ривожланишининг назарий асослари

1.1. Қишлоқ хўжалиги моддий-техника ресурслари бозори тушунчаси ва унинг моҳияти

Қишлоқ хўжалигининг моддий – техника ресурслари бозори тушунчаси кенг қамровга эга бўлиб фақатгина ўз ичига моддий – техника ресурсларини эмас балки у билан биргаликда тайёр маҳсулот (хизмат) гача бўлган иқтисодий, ижтимоий, ташкилий ва бошқа жараёнлари йиғиндисини олади. Ушбу бозорлар умумий аграр бозорлар таркибига киради. Шунингдек Агросаноат мажмуаси тармоқларини моддий – техника базасини мустаҳкамлаш катта аҳамиятга эга. Чунки ишлаб чиқаришнинг механизациялашганлик даражаси бевосита тармоқда, хўжаликларда мавжуд техниканинг миқдори ва сифатига боғлиқ. Агар техникалар етарли миқдорда бўлмаса, демак, қишлоқ хўжалиги ишларини агротехник муддатларида бажариш мумкин эмас. Бу, ўз навбатида, барча натижавий кўрсаткичларнинг пасайишига олиб келиши турган гап. Биргина шу мисолнинг ўзи ишлаб чиқаришда моддий – техника ресурслари бозорининг аҳамияти қанчалик катта эканлигини кўрсатади. Ҳар қандай тармоқнинг моддий – техника базаси ишлаб чиқаришнинг асосий омилларидан биридир. Маълумки, ишлаб чиқариш жараёни юз бериши учун, асосий фондлар, ҳомашёлар, меҳнат ресурслари ва тадбиркорлик қобилиятлари бўлиши ва улар биргаликда фаолият кўрсатиши лозим.

Мамлакатда олиб борилаётган иқтисодий сиёсат натижасида қишлоқ хўжалигининг моддий – техника базаси кейинги йилларда янада мустаҳкамланиб бормоқда. Қишлоқ хўжалиги ишлаб чиқаришига “Кейс”, “Магнум” каби юқори унумли техникалар кириб келмоқда. Оз бўлсада, фермер ва деҳқон хўжаликларида кичик техникалар пайдо бўлмоқда.

Қишлоқ хўжалигининг моддий – техника базаси бошқа

тармоқларникидан фарқ қиладиган хусусиятларга эга. Уларнинг энг асосийлари қуйидагилардан иборат:

Биринчидан, қишлоқ хўжалиги моддий – техника базасининг таркибига ер киради. Ер қишлоқ хўжалигида асосий ишлаб чиқариш воситаси сифатида иштирок этиши бизга маълум. Ернинг ўзига хос хусусиятларини ҳисобга олган ҳолда хўжаликларнинг моддий – техника базасини ривожлантириш зарур. Ернинг ҳолатига қараб ўғит турлари, ўғитнинг миқдори, техникаларнинг тури ва бошқалар танланади. Агарда ернинг мелиоратив ҳолатларини ҳисобга олмасдан экин тури, минерал ўғитлар, унга ишлов берадиган техникалар танланса, ишлаб чиқаришнинг натижаси паст бўлиши турган гап. Баъзи ҳолларда ерга бундай муносабатда бўлиш унинг ишлаб чиқариш оборотидан чиқиб кетишига ҳам олиб келиши мумкин.

Иккинчидан, қишлоқ хўжалигининг моддий – техника базаси табиат қонунларига бошқа тармоқларникига нисбатан кўпроқ боғлиқ. Бунинг натижасида турли регионларда турлича техника ва бошқа ресурслардан фойдаланиш зарурати келиб чиқади. Шимолий зоналарда экин турлари жанубий зоналардагидан фарқ қилади. Шимолий зоналарда иссиқ кунларнинг нисбатан кам бўлиши, энг аввало, қисқа муддатларда пишиб етиладиган экин турларини жойлаштиришни талаб қилади. Жанубий регионларда эса экин турларини танлаш имкониятлари каттароқ. Бундай ҳолатлар эса моддий – техника ресурслари бозорининг турли регионларда турлича бўлишини талаб қилади.

Учинчидан, қишлоқ хўжалигида моддий – техника ресурсладан фойдаланиш самарадорлиги ишлаб чиқаришнинг мавсумийлиги билан боғлиқ. Қишлоқ хўжалигида иш даври билан ишлаб чиқариш даврининг мос келмаслиги оқибатида айрим техника воситалари йилда бир неча кун ёки ой ишлатилади, холос. Масалан, дон ўриш комбайиналари асосан ўтим – йиғим даврида 2 ой ишлатилади. Хўжаликлар қимматбаҳо техникани (комбайинларни) йил давомида сақлашга мажбур. Бу эса катта миқдорда

қўшимча харажатларни талаб қилади. Натижада, асосий фондлардан, техникалардан фойдаланиш самарадорлиги пасаяди.

Тўртинчидан, қишлоқ хўжалигида моддий – техника ресурслари бозорининг катта қисмини тирик организмлар (чорва моллари, кўп йиллик дарахитлар ва бошқалар) ташкил этади. Бу эса ишлаб чиқариш жараёнида биологик қонуниятларни ҳам ҳисобга олишни талаб этади. Акс ҳолда натижа паст бўлиши мумкин. Бу хусусиятни ҳисобга олмаслик хўжаликларда мавжуд техникада, фондлардан фойдаланиш самарадорлиги пасайишига олиб келиши мумкин.

Бешинчидан, ишлаб чиқариш кенг майдонларда олиб борилиши хўжаликларда яхши ривожланган транспорттизими, йўл ва алоқа коммуникациялари бўлишини талаб қилади. Техникаларни бир майдондан иккинчисига олиб бориш, уларни тамирлашини ташкил этиш жараёнида қишлоқ хўжалиги моддий – техника ресурслари бозорини ташкил этишнинг ўзига ҳослиги намоён бўлади. Бу хусусият катта қўшимча маблағларни талаб қилади.

Олтинчидан, қишлоқ хўжалигининг моддий техника базаси кўп жиҳатдан саноанинг ривожланганлигига боғлиқ. Шу билан бирга моддий – техника ресурслари бозорининг (ем – хашак, зодли чорва моллари, уруғликлар кабилар) бир қисми қишлоқ хўжалигининг ишлаб чиқарилади. Бу эса сарфланаётган маблағларнинг сотиб олинаётган ва ўзида ишлаб чиқарилаётган моддий – техника ресурслари бозорига мос равишда тақсимланишини талаб қилади. Акс ҳолда ишлаб чиқаришнинг натижавий кўрсаткичлари пасайиши мумкин.

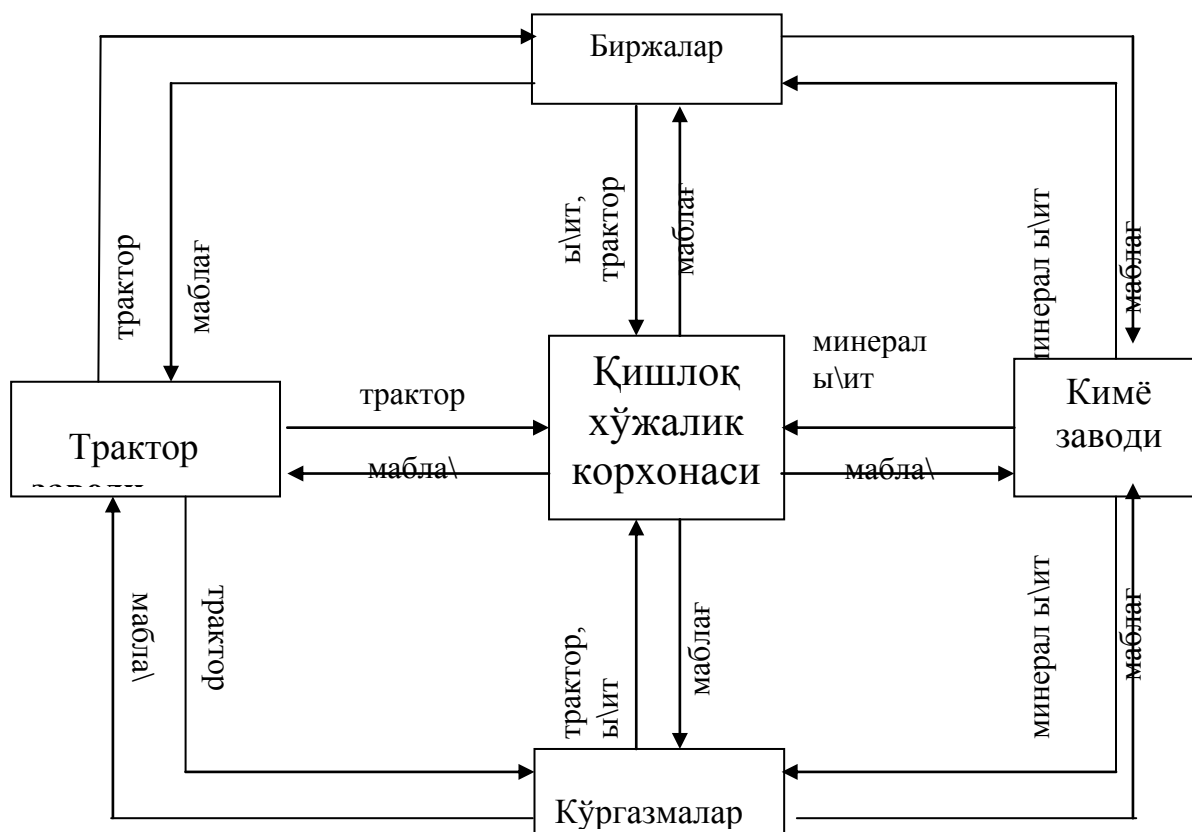
Ҳозирда мамлакатимиз қишлоқ хўжалигининг механизациялашганлик даражасини ошириш, аста – секинлик билан уни саноат асосига ўтказиш борасида ишлар олиб борилаёпти. Бу қишлоқ хўжалиги тараққиётининг объектив йўналишларидан биридир.

Қишлоқ хўжалигини ривожлантириш учун унинг моддий-техника базасини талаб даражасида шакллантириш лозим. Бу масалага бозор иқтисодиёти шароитида ҳар бир корхонанинг ўзи катта эътибор бериши керак. Чунки корхоналар мустақил фаолият юритадилар.

Демак барча корхоналар ўзларига керак бўлган моддий-техника ресурсларини сотиб олишлари, таъмирлаб, бутлашлари, йиғишлари ҳамда қуришлари мумкин. Масалан, бино-иншоотларни ўзлари қуришлари ёки пудратчиларга беришлари, машина, трактор, комбайнларни ўзларида ёки ихтисослашган корхоналарда йиғиб, таъмирлаб олишлари мумкин. Янги қишлоқ хўжалик техникаларини кимёвий воситаларни, ёқилғиларни, озуқаларни эса уларни ишлаб чиқарувчи корхоналардан бевосита ўзлари ҳамда биржалар, аукционлар ёрдамида заводлардан сотиб олишлари мумкин (1-чизма).

1-чизма

Қишлоқ хўжалигидаги айрим моддий-техника ресурслари бозори

Хўжаликлар моддий-техника ресурслари базасини мустаҳкамлашда самарали йўллардан, усуллардан фойдаланишлари, камроқ харажат қилиб кўпроқ фойда олишга интилиши керак.

Лекин бозор иқтисодиётига ўтиш даврида хўжаликларнинг моддий-техника базасини мустаҳкамлашда айрим салбий ҳолатлар содир бўлмоқда. Маълумки, марказдан маъмурий усулда режали бошқарилган иқтисодиёт шароитида барча моддий-техника ресурслари совхозларга, колхозларга асосан марказлаштирилган ҳолда бепул берилган. Уларнинг қийматлари қишлоқ хўжалик маҳсулотларининг баҳолари: солиқлар, субсидия, дотация ва бошқа механизмлар ёрдамида ундириб олинган. Бозор иқтисодиёти шароитида эса бу масала асосан хўжаликларнинг маблағлари эвазига амалга оширилмоқда. Хўжаликларнинг маблағлари эса етмайди. Сабаби – бир томондан, саноат маҳсулотларининг баҳоси қишлоқ хўжалик маҳсулотларининг баҳоларидан жуда катта фарқ қилмоқда, иккинчи томондан, қишлоқ хўжалик корхоналари сотаётган маҳсулотларининг ҳақини ўз вақтида ололмаётирлар. Бундай ҳолатга чек қўйиш учун республика ҳукумати томонидан сезиларли ёрдам берилмоқда. Бу ёрдам транш, инвестиция, кредит шаклларида амалга оширилиб, улар ҳисобидан қишлоқ хўжалик корхоналарининг моддий-техника ресурслари шакллантирилмоқда.

1.2. Қишлоқ хўжалигида хизмат кўрсатувчи корхоналарни моддий – техникака ресурслари бозорларида тутган ўрни ва аҳамияти

Республика иқтисодиётининг энг йирик тармоғи ҳисобланган қишлоқ хўжалигида бозор муносабатларини ривожлантириш, тармоқдаги субъектларни самарали фаолият кўрсатиши, тармоқнинг ўзига хос хусусиятларини ҳисобга олган ҳолда иқтисодий ислохотларни жадаллаштириш, тармоқда фаолият кўрсатаётган хўжалик субъектларига тенг иқтисодий шароитлар яратиш, бозор инфратузилмасини ривожлантириш, ва бошқалар натижасида кичик бизнес ва тадбиркорлик фаолиятини барқарор иқтисодий ўсиб боришини таъминлаб бориш зарурдир.

Қишлоқ хўжалигида амалга оширилаётган изчил ислохотлар моддий-техника бозорларини ривожланишига ижобий таъсир кўрсатмоқда. Қишлоқ ҳудудларида моддий-техника бозорлари таркибий қисми ҳисобланган, савдо, харид, воситачилик дўконлари, қишлоқ хўжалиги маҳсулотларини қайта ишлайдиган, техника-транспорт хизмати кўрсатадиган корхоналар ривожланмоқда.

Қишлоқ моддий-техника бозорларини ривожланиши билан хизмат кўрсатувчи турли хизмат кўрсатувчи яъни ММТП, СФУ, Минибанклар, ЁЁМ сотиш шохобчалари, Минерал ўғитлар сотиш шохобчаси, Ахборот таъминот ва консалтинг марказлари, зооветеринария, молларни сунъий урчитиш, омухта-ем сотиш пунктлари, ветеринария дорихоналари, улар томонидан ишлаб чиқиляётган маҳсулотларни қайта ишлаш са сотиш билан шуғуллановчи корхоналарнинг сонини ортиши ҳам моддий-техника бозорлари ривожланганлигадан дарак беради.

Қишлоқ хўжалигида моддий-техника бозорлари таркибидаги сервис хизмати кўрсатувчи корхоналарнинг тутган ўрни ҳам муҳимдир.

Республика қишлоқ хўжалигида сервис хизмати корхоналари эса турли йўналишдаги хизмат турларини бажармоқдалар. Жумладан, механизация ишларини бажаришга ихтисослашган акционерлик ва муқобил МТП лар, фермерларга сув етказиб бериш ва сувдан фойдаланиш самарадорлигини назорат қилувчи сувдан фойдаланувчилар уюшмаси (СФУ), маҳсулотни қайта ишлаш ва экспорт қилишни амалга оширувчи агрофирмалар, ёқилғи мойлаш материаллари, ўғитлар ва химикатлар етказиб берувчи шохобчалар, консалтинг хизмати корхоналари ва ҳоказо.

Мамлакатда сервис хизматларини ривожлантириш бўйича бир қатор чора-тадбирлар амалга оширилмоқда. Сервис хизмати кўрсатувчи корхоналар сонини тез суръатлар билан ўсиб бормоқда (1-жадвал).

2005 йилда ММТП сони 972 та, СФУ сони 867 та, Минибанклар 628 та, ЁЁМ сотиш шохобчалари 796 та, Минерал ўғитлар сотиш шохобчаси 821 та,

Ахборот таъминот ва консалтинг марказлари 202 тани ташкил этган бўлса, 2009 йилга келиб эса агрофирмалар сони 149 та, ММТП сони 1777 та, СФУ лар сони 1676 та, Минибанклар 1094 та, ЁЁМ сотиш шохобчалари 1373 та, Минерал ўғитлар сотиш шохобчаси 928 та, Ахборот таъминот ва консалтинг марказлари 300 тани ташкил этди.

1-жадвал

Ўзбекистон Республикаси қишлоқ хўжалигига сервис хизмати кўрсатувчи корхоналар сони динамикаси¹

	Агро фирма лар	Муқо бил МТП	СФУ	Мини банклар	ЁММ сотиш шохобчала ри	Минерал ўғитлар сотиш шохоб чалари	Ахборот таъминот ва консал тинг марказ лари
2005 й.	-	972	867	628	796	821	202
2006 й.	195	1562	1271	895	1110	1051	317
2008 й.	203	1779	1676	1207	1340	891	295
2009 й.	149	1777	1676	1094	1373	928	300

Ушбу кўрсаткичларнинг ўзиёқ улар томонидан кўрсатилаётган хизматларни яхшилланишига сабаб бўлди. Чунки иқтисодий назария асослари фанидан маълумки бозорда ўз хизматларини таклиф этувчи сотувчилар миқдори кўпайган сари улар ўртасида рақобат кураши авж олади. Натижада харидорларни бозорда хизматларни танлаб олиш имконияти яратилади.

Бугунги кунда қишлоқ хўжалигида хизмат кўрсатувчи корхоналарни ривожлантиришдан бош мақсад улар хизматларидан фойдаланувчи қишлоқ хўжалигиликлари нафақат ички бозорда балки ташқи бозорларда ҳам рақобатбардошлигини оширишга эътибор қаратилган.

¹ www.stat.uz сайти маълумотлари асосида тузилди.

Бугунги кунда сервис корхоналари асосан турли ҳудудлардаги фермер ва деҳқон хўжаликларига хизмат кўрсатмоқда. Бунинг натижасида соғлом рақобат сервис хизмати кўрсатувчи корхоналар ўртасида ривожланмоқда.. Фермерлар эса ўзларига мақбул бўлган сервис корхоналари билан мустақил шартнома тузиш имкониятига эгалар.

Сервис корхоналари томонидан хизмат кўрсатишда маҳсулот етиштирувчилар талабини ҳисобга олининиши қишлоқ хўжалиги ривожланишига ижобий таъсир этмоқда.. Натижада агротехник тадбирлар ўз вақтида ўтказилмоқда, сифатни юқорилиги, хизмат ҳақлари ва ресурслар нархлари бозордаги талаб ва таклифдан келиб чиқиб белгиланмоқда.

Фермерлар маҳсулот етиштириш жараёнида кўпроқ МТПлар хизматларига мурожаат қилишади, чунки пахта, ғалла ва бошқа турдаги маҳсулотларни етиштириш агротехник тадбирлар (экиш, ҳосилни йиғиб олиш, ташиш ва ҳоказо) ёрдамида бажарилади. Бу ишларни бажариш учун фермерлар МТП билан шартнома тузадилар, шартномада ишни бажарилиши муддати, нархи ва сифати кўрсатилади. Буни устига ер ҳайдаш, экиш ва ҳосилни йиғиб олиш (ғалла ҳосили) даврида иш графигини жойларда белгилаб берилиши ҳолатини мавжудлиги кўрсатилаётган хизматларни тартибли равишда амалга ошишига сабаб бўлмоқда.

Бугунги кунда республика қишлоқ хўжалигида минерал ўғит, ёқилғи мойлаш материаллари етказиб бериш шохобчалари фаолиятини яхши ривожланмоқда. Ресурслар таъминоти давлат томонидан мунтазам мониторинг олиб бориш натижасида тақсимланиши ва бу тақсимот минерал ўғит етказиб беришда фермерлар тупроқ шароитларини тўлиқ ҳисобга олиши, ресурслар самарадорлигини юқори бўлилишига олиб келмоқда.

Иқтисодий ислохотларни чуқурлашуви, мамлакат қишлоқ хўжалиги тармоғини модернизациялаш ва янгилаш шароитида ятилган шарт-шароитлар натижасида қатор ижобий ишлар амалга оширилмоқда. Мисол учун хизмат кўрсатиш тизимида қишлоқ хўжалигиликлари минерал ўғитлар

турлари бўйича нархларни олдиндан билишади, шохобчалар эса шартномани жорий йилги нархлар билан тузмоқдаалар. Ўғитларни экинларга бериш муддати бўйича ҳам қатор ижобий ҳолатларга эришилмоқда. Экин муддати ва ўсимликни (пахта ва ғалла) вегетация даври турлича бўлишини ҳисобга олиб жойларда маҳаллий ҳокимият томонидан ўз вақтида унинг мониторинги олиб борилмоқда. Шунингдек ўғит бериш муддати ўсимликни ўсиши ва ривожланиш босқичларидан келиб чиқиб амалга оширилмоқда.

Қишлоқ хўжалигида фермерларни ривожланиб боришида минерал ўғитлардан фойдаланиш ўзига хос хусусиятларга эга.

Қишлоқ хўжалигиликларини кредит билан таъминлаш ва уларни кредит олиш шароитини яхшилаш масалалари, жойларда Агро банк, Қишлоқ қурилиш банк ва бошқа банкларни филиаллари минибанкларни ташкил этиш бўйича республикада қатор ишлар амалга оширилмоқда. Бу албатта фермерлар учун қатор қулайликлар яратди, бошқача қилиб айтганда рақобат муҳити вужудга келтирилди.

Бунинг сабаблари қуйидагилардан иборат: биринчидан, фермернинг молиявий ҳолати яхши бўлишини таъминлаш борасида тижорат банклар кредитлари ажратилмоқда. Иккинчидан, фермерни гаровга қўйиш учун асосий воситалари етарли ва ижарага олинган ер участкасини гаровга қўйиш механизмини ишлаб чиқилганлиги ҳам улар самарадорлигини орттирмоқда.

Мақсадли узоқ муддатли кредит бериш (техника сотиб олиш, ерларни мелиоратив ҳолатини яхшилаш, маҳсулотни қайта ишлаш корхоналарини қуриш) механизми ишлаб чиқилган.

Шунингдек, яна бир устувор йўналиш – ерларнинг мелиоратив ҳолатини яхшилаш дастурини амалга оширилиши натижасида СФУ каби хизмат кўрсатувчи корхоналарни ривожланишида муҳим аҳамият касб этди. Ушбу дастурни амалга ошириш доирасида “2009 йилда 840 километрлик коллектор-дренаж тармоқлари, 250 та дренаж кудуклари, 15 та мелиорация насос станциялари ва иншоотлари қурилди ҳамда реконструкция қилинди.

Ўтган йили ерларнинг мелиоратив ҳолатини яхшилашга қаратилган лойиҳаларни амалга ошириш учун 130 млрд сўм маблағ йўналтирилди”².

Шунингдек яна бир устувор йўналиш қишлоқ хўжалигилини техника билан таъминлашни лизинг орқали етказиб беришни ривожлантириш, лизинг корхоналари иқтисодий ҳолатини яхшилаш улар ўртасида рақобат муҳитини шакллантириш орқали қишлоқ хўжалигига кўрсатиладиган ушбу хизмат турини ҳам жаҳон мамлакатларидаги каби ривожланган суръатларга етказишдир. Шунга эътибор беришимиз лозимки фермерларга лизинг хизмати кўрсатилишида барча имкониятлардан тўлиқ фойдаланиши тармоқ иқтисодий самарадорлигига ижобий таъсир кўрсатмоқда. Фикримизча, лизинг хизматлари турини кўпайтириш ва лизинг корхоналарини маҳсулот етиштиришда иштироки янада жадаллаштириш зарур.

Хулоса ўрнида шуни таъкидлаш лозимки, мамлакатда қишлоқ хўжалигиликлари қишлоқ хўжалигини ривожлантиришда унинг локомотивига айланган экан уларга агросервис хизматларини кўрсатувчи корхоналар эса унинг муҳим бўғинидир ҳамда уларнинг узвий алоқадорликда ривожланиши малакат қишлоқ хўжалиги иқтисодий тараққиётини таъминлайди.

1.3. Хориж давлатларида қишлоқ хўжалигида моддий-техника ресурслари бозорларини ривожлантириш бўйича тўпланган тажрибалар

Аграр ислохотларни амалга оширишда қишлоқ хўжалигига моддий-техника ресурслари бозори таркибига тармоқга бевосита хизмат кўрсатувчи корхоналар ва тармоқдаги хўжалик субъектларини моддий-техника ресурслари билан таъминланиши ва ушбу жараёнларини ривожлантириш бўйича жаҳон мамлакатларида турли йўللار танланиб, ўзига хос бой тажрибалар тўпланган.

² Каримов И.А. Асосий вазифамиз — ватанимиз тараққиёти ва ҳалқимиз фаровонлигини янада юксалтиришдир. Т. “Ўзбекистон”. 2010. Б. 47.

Жаҳон тажрибаси шуни кўрсатадики, бозор муносабатлари шароитида, айниқса унга ўтиш босқичида, жаҳон мамлакатлари қишлоқ хўжалигини моддий-техник ресурслари бозорини ривожланиши ва улар маҳсулот (хизмат) лари билан тармоқни таъминланиши ва агросервис хизматини кўрсатувчи корхоналарни ривожлантириш бўйича бир қатор давлатлар муайян муваффақиятларга эришишган.

Одатда техникалар билан таъминланганлик кўрсаткичи 100 га ерга ва қишлоқ хўжалигида банд бўлган 1000 та иқтисодий фаол аҳоли сонига тўғри келадиган тракторлар сони билан белгиланади.

Қишлоқ хўжалигида банд бўлган ишчи кучининг тракторлар билан таъминланганлиги бўйича энг юқори кўрсаткичлари АҚШ, Канада, Ғарбий Европа давлатлари алоҳида ажралиб туради. Ғарчи ривожланган мамлакатларнинг тараққий қилиши учун майдон миқдори ва ишда банд бўлганларга тўғри келадиган тракторлар сонининг энг юқори кўрсаткичлари хос бўлса ҳам улардаги трактор паркиннинг ўсиши 2000 йилда (30 фоиз) жаҳондаги ўртача ўсиш кўрсаткичи (34 фоиз) ни ташкил этди.

Жаҳон тажрибаларига назар ташласак, Америкада фермерлик тизимига асос солинганига 180 йилга яқинлашиб қолди. АҚШ қишлоқ хўжалигида техникалардан фойдаланиш маҳсулот ишлаб чиқаришнинг асосий омилларидан бири ҳисобланади. АҚШда 1995 йилда 4675 минг трактор мавжуд бўлган бўлса, 2000 йилда улар сони 5875 та ни ташкил этди.

АҚШ фермерларини механизациялар билан таъминиши юқори эмас. 2000 йилда мамлакатдаги жами фермерларнинг 40 фоизи ўз тракторларига эга бўлмган, 25 фоизига яқини 1 тадан тракторга эга.

Техникалар билан тўлиқ таъминланганлиги, механизация ишларини бажаришда техника воситаларидан юқори фойдаланиши натижасида биргина Калифорния штати энг юқори пахта ҳосили етиштириш ва энг юқори меҳнат унумдорлиги бўйича дунёда ажралиб турибди. Бу ерда 300 минг гектар ердан ўртача гектаридан 45–46 центнердан пахта ҳосили олинади.

Шу штатда Ломбард номли қишлоқ хўжалигилиги бўлиб, хўжаликда ҳаммаси бўлиб уч киши, фермер ва икки ўғили меҳнат қилишади. Хўжаликни 128 гектар ерининг 48 гектарига пахта, 45 гектар ерга беда экилган. Қолган ерларда боғ ва бошқа экинлар парваришланади. Яна шу штатда келиб чиқиши бўйича рус миллатига мансуб бўлган К.Ф.Малофеевнинг қишлоқ хўжалигилиги бор. Хўжалик 560 гектар ерга эга бўлиб, шундан: 180 гектар ерда пахта, 250 гектар ерда беда парваришланади. Бундан ташқари хўжаликда 1100 бош қорамол гўштга боқилади. Ҳамма ишлар механизация асосида бўлганлиги учун биргина ишчи бириктирилган, холос.

Юқоридагилардан биргина хулоса чиқади, АҚШ фермерлари ишлаб чиқаришни механизациялаштиришга, маҳсулот таннарҳини арзонлаштиришда моддий-техника ресурслари ва техника воситаларидан унумли фойдаланишлари натижасида дунёда аграр соҳа энг тараққий этган давлат сифатида намоён бўлмоқда.

Франция ЕИ даги қишлоқ хўжалиги энг тараққий этган давлат ҳисобланади. Ушбу давлат қишлоқ хўжалигида маҳсулот ишлаб чиқарувчи ва уларнинг маҳсулотлари ўзининг рақобатбардошлиги билан алоҳида ажралиб туради. Францияда 1995 йилда 1600 минг трактор бўлган бўлса, 2000 йилда уларнинг сони 1526 мингтага етди.

Буюк Британия қишлоқ хўжалиги юқори даражада ривожланганлиги билан дунё мамлакатлари орасида алоҳида ажралиб туради. 1995 йилда мавжуд тракторлар сони 526 мингтани ташкил этган бўлса, 2000 йилда 542 мингтадан иборат бўлган.. Асосан, «Ферюзан» типигаги ғилдиракли тракторлар ва шуларга мос қишлоқ хўжалиги транспорти ва юк ортувчи машиналардан фойдаланилади. Ушбу давлатда 2000 йилда 320 минг сут соғиш машиналаридан фойдаланилган.

Германияда қишлоқ хўжалигига капитал қўйилмалар ҳажми анча ўсди, бу эса ишлаб чиқариш жамғармаларининг ўсишини таъминлади. Агар 1995 йилда тракторлар сони 1526 мингтани ташкил этган бўлса, ушбу кўрсаткич

2000 йилда эса 2254 минтггани ташкил этди. Қишлоқ хўжалигилик ларини тракторлар билан таъминланганлиги бўйича ушбу давлат иқтисодий жиҳатдан тараққий этган мамлакатлар ичида юқори ўринларни эгаллаган.

Италия қишлоқ хўжалигида техника воситалари асосан йирик хўжаликлар қўли остида тўпланган. Пимон, Ломбардия туманларида 50 га, Сардиния оролларида 373 га, Сицилия оролларида эса 409 га ҳайдаладиган майдонларга 1 т трактор тўғри келади. Италияда бугунги кунда 35 минг дан ортиқ хўжаликлар ўзининг шахсий тракторига эга. Шунингдек 20 минг дан ортиқ хўжаликлар механизация ишларини амалга оширишда МТП лари хизматларидан фойдаланади. Италияда ҳар 1000 га ҳайдаладиган ерга 37 та трактор, 1000 га донли экин майдонига эса 3 тадан ғалла ўриш комбайни тўғри келади.

Хусусан, ҳосилни нест-нобутсиз қисқа муддатда йиғиштириб олиш кўп жиҳатдан ғалла комбайнларининг сифатли таъмирланишига боғлиқ. Маълумки, Ғарбий Европа давлатларида ушбу йўналиш бўйича ҳам муайян тажрибалар тўпланган. Шунингдек, ушбу комбайнлардан ўрим мавсумида самарали фойдаланишни амалга оширилиши, кўп жиҳатдан уларни йил давомида қандай даражада сақланганлигига ва мавсумга техника тайёргарлиги, техник таъмirdан чиққанлиги жараёнларига боғлиқ.

Республикамида ривожланган Европа давлатларида ғалла комбайнларини мавсумга тайёрлаш, таъмирлаш бўйича юқорида таъкидланган тавсияларга амал қилинса, ўрим-йиғим мавсумида агрегатларнинг бетўхтов хизмат қилиши ва юқори унумдорлиги таъминланади.

Шунингдек, ривожланган мамлакатлар тажрибаси шуни кўрсатадики, қишлоқ хўжалигиликлари фаолияти самарадорлигини оширишда, техника воситаларидан унумли фойдаланишда уларнинг ўзаро кооперация асосида иш юритиши муҳим аҳамият касб этади. Қишлоқ хўжалиги ўзаро бирлашган ҳолда фаолият юритиши натижасида:

- зарурий ресурсларни олиш ва хизматлардан фойдаланиш имконияти кенгаяди;

- маҳсулот ишлаб чиқариш учун зарурий ресурс ва хизматларни нисбатан арзон сотиб олиш имконияти яратилади ва бунинг натижасида маҳсулот таннархи арзонлашади;

- ишлаб чиқарилган маҳсулотларни сотиш имконияти яхшилаш ва сотиш билан боғлиқ харажатларни камайтириш ҳамда пировардида қишлоқ хўжалиги юқори даромад олиши ва иқтисодий жиҳатдан барқарор ривожланишини таъминлайди.

Умуман кооперация учта тамойилга асосланади. Булар:

- ихтиёрийлик;

- дахлсизлик;

- ўз мулкани жамоа асосида ишлатиш.

Бугунги кунда Ғарбий Европа мамлакатларида техника восиларидан унумли фойдаланишни таъминлаш асосида ташкил этилган кооперациялар нисбатан майда ва ўрта қишлоқ хўжалигиликларини қамраб олган бўлиб, уларнинг асосий вазифаси ўз аъзоларини инқирозга юз тутишидан ҳимоя қилиш ҳамда йирик ишлаб чиқарувчилар билан рақобат шароитида барқарор даромад олишини таъминлашдан иборатдир. Кооперациянинг асосий мақсади агросаноат мажмуида маҳсулот ишлаб чиқариш ҳажмини кўпайтириш, ўз аъзоларининг барқарор даромад олишини таъминлашга қаратилган тадбирлар, янги технологиялардан фойдаланиш имкониятини яратишдан иборатдир.

Айни пайтда Ўзбекистонда ҳам қишлоқ хўжалигиликларини турли кўринишдаги кооперативларга бирлашган ҳолда фаолият юритишлари учун етарли даражада ҳуқуқий ва меъёрий асослар яратилган. Шу билан биргаликда тегишли қонуний ва меъёрий асослар доимий равишда такомиллаштирилиб борилмоқда. Таъкидлаш жоизки, Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2003 йил 24 мартдаги “Қишлоқ хўжалигида

ислоҳотларни чуқурлаштиришнинг энг муҳим йўналишлари тўғрисида”ги фармонида ҳам қишлоқ хўжалигиликларини турли шаклдаги кооперацияларга бирлашиш ҳуқуқи билан барпо қилиниши белгилаб қўйилган.

Истиқболда мамлакатимиздаги қишлоқ хўжалиги муваффақиятли фаолият юритишида уларнинг турли уюшмаларга аъзо бўлган ҳолда биргаликда ишлаши асосий омил бўлиб қолади. Бугунги кунда қишлоқ хўжалигиликларини молиялаштириш, моддий-техника таъминоти бўйича бир қатор масалалар ўз ечимини топган бўлса, қолган масалаларни уларнинг ўзлари ўзаро уюшган ҳолда ҳал қилиши мақсадга мувофиқ бўлади. Бу қишлоқ хўжалигиликларига харажат, вақт, ишчи кучи ва бошқа ресурсларни иқтисод қилиш имконини беради.

Ҳозирги кунда фаолият кўрсатаётган 260 дан ортиқ агрофирма, 1757 та муқобил МТП, 1700 дан ортиқ сувдан фойдаланувчилар уюшмалари ҳам қишлоқ хўжалигиликлари иштирокидаги кооперация ташкилотлари ҳисобланадилар. Бундан ташқари қишлоқ хўжалигиликлари ўзлари учун манфаатли бўлган турли йўналишдаги уюшма, бирлашмалар тузишлари ёки фаолият кўрсатаётган уюшмаларга аъзо бўлиб киришлари мумкин. Ривожланган мамлакатларда битта қишлоқ хўжалигилиги бир вақтнинг ўзида бир нечта уюшмага аъзо бўлган ҳолда фаолият юритади.

Хулоса қилиб айтганда, қишлоқ хўжалиги турли уюшмалар, бирлашмаларга аъзо бўлган ҳолда фаолият кўрсатиши уларнинг, техника воситаларидан унумли фойдаланиши, барқарор ривожланиши, ички ва ташқи бозорда рақобатбардош бўлиши ва юқори даромад олган ҳолда фаолият юритиши учун мустаҳкам асос бўлади.

II-боб. Наманган вилоятида қишлоқ хўжалигида моддий-техника ресурслари бозорини ривожланишининг ҳозирги ҳолати.

2.1. Қишлоқ хўжалигини моддий-техника ресурслари бозорини ривожланишинг таҳлили.

Бозор иқтисодиётини эркинлаштириш шароитида Ўзбекистон Республикасида қишлоқ хўжалиги тармоғини ривожлантириш борасида кенг қамровли чора-тадбирлар олиб борилди. Вазирлар Маҳкамасининг 1998 йил 24 мартда «Қишлоқ хўжалигига ишлаб чиқариш техникасига хизмат кўрсатиш соҳасида шартнома муносабатларини ривожлантириш чора-тадбирлари тўғрисида», ««Ўзқишлоқхўжаликтаъминот-тузатиш» нинг туманлараро бўлинмалари базасида хўжаликлар билан тупроқни ишлаш, қишлоқ хўжалик экинларини экиш ва йиғиб-териш ишларини механизациялаштириш бўйича шартномаларни бажарилиши тўғрисида» қарор қабул қилди. Унга кўра, «Ўзқишлоқхўжаликтаъминот-тузатиш»га хўжаликлар билан машина ва механизмларни кейинчалик сотиб олиш ҳуқуқи билан ижарага бериш тўғрисида шартнома тузишга рухсат берилди. МТП тузиш ва унинг фаолияти тўғрисида вақтинчалик низом ишлаб чиқилди ва тасдиқланди. Қишлоқ ва сув хўжалиги вазирлигига МТПни ташкил этиш бўйича тадбирга кўра, «Ўзқишлоқхўжаликтаъминот-тузатиш»га шартномада кўзда тутилган ҳажмда дала ишларини амалга ошириш учун ёқилғи-мойлаш материалларига лимитлар бериш топширилди. Ушбу ҳужжатларни амалга оширишда «Агромашсервис» вилоят бирлашмасининг туман бўлинмалари базасида МТПлар ташкил этилган эди.

Бундай парклар Наманга вилоятининг Мингбулоқ, Фарғона вилоятининг Бағдод туманларида фаолият кўрсата бошлади. Мингбулоқ МТП йил давомида (2010 йил) хўжаликларга 103 млн. сўмлик хизмат кўрсатди. Соф фойда 3,5 млн. сўмни ташкил этди. Соф фойданинг маълум қисми янги техника ва эҳтиёт қисмлар сотиб олиш ҳамда парк хизматчиларининг ижтимоий аҳволини яхшилашга сарфланди.

2009 йилда 15 та ва 2010 йилда 31 та МТП ташкил этилди. 2010 йилда МТПлар қишлоқ хўжалиги ишларини бажариш тўғрисида 336 та билан шартномалар туздилар. МТП хўжаликлардан 7087 трактор, 429 ғалла ўриш, 279 та шоли ўриш комбайнларини, 2276 пахта териш машиналарини ижарага олди. Мингбулоқ туманида хўжаликлар вакилларида тузилган махсус комиссия иштирокида барча техника воситалари ижарага олинди, ҳукумат ушбу техника воситаларини мавсумга тайёрлаш учун 13 млн. сўм айланма маблағ ажратди. Натижада 78 комбайн ёрдамида ғалла ўрими пайтида 17,5 га экин майдонидан ҳосил йиғиб-териб олинди. Ҳар бир агрегатга ўртача 350 га ер тўғри келди. МТП ёрдами билан хўжаликлар ҳар 1 гектар суғориладиган ердан 70 центнер, лалми ердан 21 центнер ғалла ҳосил олди.

Умуман, бутун туман бўйича ғалла экинлари ҳосилдорлиги 37 цга ни ташкил этди.

Хўжаликлардан техника воситаларини ижарага олиш ҳулайликлар яратилган. Молиявий вазиятлар барқарорлиги билан ажралиб турибди. МТП нефть базаси билан тўловларни ўз вақтида амалга ошириши натижасида механизаторлар ўз вақтида иш ҳақини ололяптилар.

90 фоиздан ортиқ техника воситалари тўлиқ янгиланган. Агар туман бўйича 168 та ер ҳайдаш трактори сотиб олинган бўлса, уларнинг барчаси яроқли ҳолатдадир.

2010 йилдан бошлаб янгича ишлашга ўтилгач механизаторларнинг ойлик маошлари 12000-13000 сўмга, ўрим пайтида 35,5-40 минг сўмга ўсди.

Трактор сотиб олишга қурби етмайдиган қишлоқ хўжалигиликлари хўжаликлар ММТП ва МТПлар хизматларидан фойдаланишлари мумкин. «Ўзқишлоқхўжаликтаъминот-тузатиш»нинг 492 та махсус дўконида қишлоқ хўжалик техникасининг ҳар хил товарлари мавжуд. Барча туманларда қишлоқ хўжалик техникасини таъмирлаш ва бошқа техник хизмат кўрсатиш станциялари фаолият кўрсатмоқда. 2008 йилда фермерлар буюртмасига

биноан 20,7 минг га ерлар ҳайдалди, 3,5 минг га ердаги ҳосил йиғиб олинди, 25 та сут-товар фермаси қуриб битказилди.

2010 йил Мингбулоқ туманидаги барча хўжаликларида америкалик машҳур «Кейс» фирмаси ишлаб чиқарилган «Магнум» тракторларидан фойдаланилди. Мингбулоқ МТП ушбу маркадаги 4 та тракторга эга бўлди. Бир иш кунида ҳар бир трактор билан 30-35 га ерни ҳайдаш мумкин. «Магнум»дан фойдаланиш жуда қулай. Комбайнлар жуда шинам, радио, иситиш печларига эга, ўтирадиган жойни кўтариш ёки пасайтириш мумкин. Тракторнинг қиймати унинг ялпи маҳсулдорлиги, таъмирлаш ва эҳтиёт қисмлари учун кафолат муддати аввалги тракторларникига нисбатан анча юқори.

Қишлоқ хўжалигини ривожланишининг ҳозирги босқичида уларнинг моддий-техника воситалари билан таъминланиши даражасини бошқа қишлоқ хўжалиги корхоналарининг моддий-техника базаси билан солиштириб бўлмайди. Республикамиз бўйича қишлоқ хўжалиги техника воситалари бил таъминланиш ҳолатини минтақавий таҳлил этиш шуни кўрсатадики, қишлоқ хўжалиги ишлаб чиқариши учун энг зарур ҳисобланадиган тракторлар билан таъминланганлик даражаси меъёр бўйича ҳар 1000 гектар экин майдонида талаб этиладиган даражадан паст кўрсаткичларни ташкил этмоқда. Ушбу кўрсаткичлар қишлоқ хўжалиги маҳсулотларини етиштиришда етакчи вилоятлардан бири саналган Наманган вилоятида ҳам айрим йўналишлари бўйича меъёр кўрсаткичларидан пастдир (1 -жадвал).

1-жадвалдан кўриниб турибдики, вилоят бўйича 2010 йилда 2000 йилга нисбатан ҳайдов тракторларининг сони 243 га, чопиқ тракторларининг сони 168 га, пахта ва ғалла экиш сеялкаларининг сони мос равишда 240 ва 27 га ҳамда ғалла ўриш комбайнларининг сони 147 га камайган.

Наманган вилоятида техника билан таъминланганлик ҳолати³ (дона)

№	Техника турлари	2000 й.	2005 й.	2009 й.	2010 й.	2010 й. да 2000 й. га нисбатан фоиз ҳисобида
1	Хайдов тракторлари	680	426	434	437	64,6
2	Чопиқ тракторлари	2197	2007	2078	2035	92,8
3	Пахта экиш сеялкалари	980	706	655	740	77,8
4	Ғалла экиш сеялкалари	68	41	41	41	60,0
5	Культиваторлар	1863	1839	1882	1889	101,2
6	Бороналар	6173	6008	6173	5574	91,3
7	Омочлар	449	467	449	471	104,8
8	Ер текислагичлар	237	293	265	245	103,6
9	Ғалла комбайнлари	454	268	258	307	67,3
10	Пахта териш машиналари	54	5	4	4	7,8
11	Хашаротга қарши кураш техникалари	273	316	264	268	98,2

Бугунги кунда чорвачиликка ихтисослашган кўпчилик қишлоқ хўжалигиликларида чорва молларини сақлаш ва парваришлаш учун махсус бинолар, ем-хашак, маҳсулотлар ва моддий ресурсларни сақлаш учун махсус омборлар, техника воситаларини сақлайдиган ёпиқ саройлар зуриб битказилмоқда. Қишлоқ хўжалиги механизациялашганлик даражаси юқори даражада. Бунинг устига бу биноларнинг қурилиши лойиҳалаштириш талабларига тўлиқ мос келади.

Бу кўрсаткичлар ҳозирча республикаимизда қишлоқ хўжалигини

³ Наманган вилояти қишлоқ ва сув хўжалиги бошқармаси маълумотлари.

қишлоқ хўжалиги техникалари билан таъминланиш даражаси анча юқорилигини улар ўз моддий-техник базасига таяниб зарур агротехник тадбирларни ўз вақтида бажара олишини кўрсатади ҳамда далат томонидан моддий-техника таъминоти кўрсатиш соҳасини янада мустаҳкамлашда мақсадли дастурлар асосида зарур чора-тадбирларни ишлаб чиқиш ва амалга ошириш зарурдир.

Қишлоқ хўжалиги ишлаб чиқаришни самарадорлигини ошириш кўп жиҳатдан замонавий техника ва технологиялар билан қуролланишга боғлиқ бўлиб бормоқда ва бу ҳолат қишлоқ хўжалигиликларини моддий-техника воситалари билан таъминлаш йуналишларини такомиллаштириш билан узвий боғлиқликдир.

Қишлоқ хўжалигилини моддий-техника ресурслари билан таъминлаш тизимини қуйидагилар билан изоҳлаш мумкин:

- моддий-техника ресурслари етказиб бериш билан шуғулланувчи корхоналарнинг туманлар миқёсида монопол якка ҳокимлиги (минерал ўғитлар ва ЁММ бўйича) ва улар томонидан таклиф этилаётган ресурслар баҳоларининг қимматлиги;
- янги ташкил топаётган кўпчилик фермерларнинг моддий ресурслар сотиб олиш учун ўз маблағлари етишмаслиги ва банклар томонидан айланма маблағларни тўлдиришга бериладиган қисқа муддатли кредитлар олиш шартларининг мураккаблиги;
- давлат эҳтиёжлари учун етиштириладиган ҳосили учун олдиндан бериладиган маблағларни фермерлар томонидан мустақил ишлатиш имконияти яратиш;
- моддий-техника ресурслари бозорида рақобат муҳитини шакллантириш.

Моддий-техника ресурслари таъминотида ихтисослашган корхоналар улуши юқорилгини ҳисобга олиб, хусусий сектор корхоналари тараққий эттириш лозим. Қолаверса, минерал ўғитлар ва ёнилғи материаллар бозорида рақобат муҳитини ривожлантириш талаб этилади.

Қишлоқ хўжалиги моддий-техника ресурслари таркибида қишлоқ хўжалиги техникалари ва машиналари муҳим рол ўйнайди. Қишлоқ хўжалиги бир мапомда фаолият кўрсатиши учун ер ҳайдаш, экинларга ишлов бериш, етиштирилган ҳосилни ўриб-йиғиб олиш ва ташиш учун улар ихтиёрида универсал тракторлар (барча тиркама ва мосламалари билан) бўлиши мақсадга мувофиқ. Чунки, қишлоқ хўжалиги экинларини етиштириш технологиясининг кўпчилик жараёни техника воситалари ёрдамида амалга оширилади.

Қишлоқ хўжалигида мавжуд тракторлар ва бошқа қишлоқ хўжалик машиналари хўжаликларнинг табиий ишлаб чиқариш шароитлари ва ихтисослашув даражасига мос келиши керак. Бу эса мавжуд техника воситаларини йил давомида оптимал банд бўлиб туришини таъминлаш ва уларнинг иш унумдорлигини оширади.

Иқтисодиётни эркинлаштириш босқичида қишлоқ хўжалиги тармоғида қуйидаги йўллар билан техника воситаларини сотиб олишга бўлган эҳтиёжларини қондириш лозим:

- заводлар ёки воситачи таъминот корхоналари орқали янги техникаларни сотиб олиш;
- қишлоқ хўжалиги техникаларини лизинг асосида олиш;
- корхона ва ташкилотларнинг эскирган техника воситаларини баланс қийматида ёки ким ошди саводосида сотиб олиш.

Кўпчилик қишлоқ хўжалиги корхоналари ўз техника воситаларига эга бўлишни ҳоҳлайдилар. Бунинг афзаллик томонлари шундаки, фермерлар экинларни белгиланган агротехника муддатларида ва ўзи ҳоҳлагандек сифатли ишлов бериш имкониятига эга бўлади.

Агар республикамизда фаолият кўрсатаётган субъектларнинг аксарияти қишлоқ хўжалиги ер майдонлари ҳажми кичиклигини эътиборга оладиган бўлсак (ўртача 22,0 га ер майдони) уларни техника воситалари билан таъминлашда ўзига хос бўлган давлат сиёсатини ишлаб чиқиш

лозимлигини кўрамиз.

Қишлоқ хўжалиги бундан буён барқарор суръатлар билан ривожланиб боришига шарт-шароитлар яратиш учун республика миқёсида уларни техник воситалари билан таъминлаш борасида йирик тадбирларни амалга ошириш лозим. Аввало республиканинг ички имкониятларига кенг таянилган ҳолда, кичик ва ўрта қувватли тракторлар ва машиналарни ишлаб чиқариш долзарб масалага айланмоқа.

Республика қишлоқ хўжалиги ишлаб чиқаришига машиналар технологиясини жорий этишни тезлаштириш мақсадида Вазирлар Маҳкамасининг 1999 йил 25 февралдаги 84-сонли қарорига мувофиқ Ўзбекистон қишлоқ хўжалигини механизациялаштириш ва электрлаштириш илмий тадқиқот институти томонидан «Деқончиликни механизациялаш бўйича 2001-2010 йилларга мўлжалланган машиналар ва технологиялар тизими» ишлаб чиқилган. Бу дастурда 2010 йилгача тизимга киритилган техник воситаларнинг умумий турини 284 донага етказиш режалаштирилган бўлиб, 218 тури ишлаб чиқаришда, 19 тури синовда, 47 турини хориждан келтирилиш мўлжалланган.

Бу тизимга кирган техника воситаларини яратиш, синаб кўриш ва ишлаб чиқариш асосан давлат бюджети ҳисобидан ва ЎзМЭИнинг таянч хўжаликларидан (20 та) ва қисман МТПларнинг йиллик ялпи даромадидан фан ва техника жамғармасига бир фоизлик ажратмалари ҳисобига амалга оширилади.

Қишлоқ хўжалигини техника воситалари билан таъминлаш тизимини амал ошириш жараёнида қуйидагиларга эътиборни қapatiш мақсадга мувофиқ:

- ишлаб чиқарилиши мўлжалланаётган, синов техника воситалари тизимида кичик ҳажмли қишлоқ хўжалигиликлари учун мўлжалланган тракторлар ва машиналар турларининг бўлиши;
- фермерларга мўлжалланган кичик ва ўрта қувватли тракторларни

кўп жараёнларни бажаришга (универсал тракторлар) мослаштириш;

- техника воситаларининг нархларини арзонлаштириш имкониятларини қидириб топиш ва бунда биринчи навбатда давлатнинг кўмагига таяниш;

- қишлоқ хўжалигиликларига етказиб берилаётган техника воситаларига қўшилган қиймат солиғини қўлламаслик.

Қишлоқ хўжалиги техникаларининг нархлари бироз юқори бўлган ҳозирги шароитда қишлоқ хўжалигиликларини техника воситалари билан таъминлашнинг истиқболли йуналишларидан бири сифатида лизингни эътироф этиш мумкин.

Ўзбекистон Республикасининг 1999 йил 14 апрелдаги «Лизинг тўғрисида»ги қонунига мувофиқ: «Лизинг ижара муносабатларининг алоҳида тури бўлиб, у бир тараф (лизинг берувчи) иккинчи тарафнинг (лизинг олувчини) топшириғига биноан учинчи тарафдан (сотувчидан) ҳақ эвазига эгалик қилиш ва фойдаланиш учун лизинг шартномасида белгиланган шартларда бериб қўйиш мақсадида мол-мулкни (лизинг объектини) олади».

Лизинг - бу мулкни харид қилишни молиялаштириш буйича ижара муносабатларининг бир туриб бўлиб, у техника ва ускуналар олишни кредитлашнинг анъанавий шакли банк ссудасига муқобил бўлган тури ҳисобланади. Лизинг ишлаб чиқаришни техник қуроллантириш ва илғор технологиялар жалб этишга ўз маблағлари етишмайдиган қишлоқ хўжалигиликлари учун ўзларининг инвестицион лойиҳаларини молиялаштиришда самарали воситалардан бир бўлиши мумкин. Айниқса, банклардан мақбул шартларда кредит олиш имкониятлари чегараланган, ёхуд кредит олиш учун кафолатга қўйишда етарли мол-мулки бўлмаган қишлоқ хўжалигиликлари учун лизинг хизматидан фойдаланиш бу муаммони бир қадар бўлсада ечишга имкон беради.

Лизинг олувчи қишлоқ хўжалигиликлари учун уни афзалликлари қуйидагиларда кўринади:

- сотиб олинаётган техниканинг умумий қийматини бир пайтнинг ўзида эмас, узоқ муддат давомида бўлиб-бўлиб тўлаш имконияти туғилади;
- бир вақтнинг ўзида ҳам замонавий техника ва технологиялар жалб қилиш мумкин, ҳам ишлаб чиқариш кўламини кенгайтириш мумкин бўлади;
- техника ва ускуналар учун лизинг тўловлари уларни ишлатиш натижасида олинадиган даромад ҳисобидан тўланади;
- техника ва ускуналарни тўлиқ қиймати бўйича нақд пулга сотиб олинмаслиги айланма маблағларни тўлдириш ҳамда бошқа эқтиёжлар учун маблағларни озод қилишга имкон беради;
- лизингга олинган техника воситалари нуқсонлари кафолатли муддат давомида лизинг берувчи томонидан бартараф этилади.

Республикамизда амалда бўлган қонунчиликка мувофиқ қишлоқ хўжалигиликлари асосий воситаларни молиявий ёки оператив лизинг шартларида олишлари мумкин. Молиявий лизингда лизинг муддати тугагач лизинг объекти лизинг олувчининг мулкига ўтади. Бунда лизинг шартномаси муддати лизинг объекти хизмат муддатининг 80 фоизидан юқори бўлиши, лизинг объектининг қолдиқ қиймати эса унинг бошланғич қийматининг 20 фоизидан камини ташкил этиши лозим.

Оператив лизингда асосий воситаларни унинг амортизация даврининг 80 фоизидан кам муддатга берилади ва шартнома якунида лизинг объекти лизинг олувчини мулкига ўтмаслиги мумкин.

Ўзбекистон қишлоқ хўжалигида лизинг хизматлари бозорини кенгайтириш, унда рақобат муҳитини яратиш ҳамда техника воситаларини лизинг шартларида машина-трактор паркларига, қишлоқ хўжалиги корхоналарига ва қишлоқ хўжалигиликларига етказиб бериш мақсадида Вазирлар Маҳкамасининг 1999 йил 30 октябрдаги 486-сонли қарори билан «Ўзқишлоқхўжаликмашлизинг» акциядорлик лизинг компанияси ташкил этилди.

Қишлоқ хўжалигига лизинг асосида етказиб берилаётган техника

воситалари учун ҳисоб-китоб механизмини такомиллаштириш мақсадида 2000 йилнинг 2 ноябрида Вазирлар Маҳкамасининг 424-сонли «Қишлоқни лизинг шартларида қишлоқ хўжалиги техникаси билан таъминлаш чоратadbирлари тўғрисида»ги қарори қабул қилинди. Ушбу қарорга мувофиқ 2001-2007 йиллар мобайнида, тажриба тариқасида, «Ўзқишлоқхўжаликмашхолдинг» компанияси корхоналари томонидан, шу жумладан етакчи хорижий компаниялар иштирокида ишлаб чиқарилаётган замонавий қишлоқ хўжалиги техникалари машина-трактор паркларига, қишлоқ хўжалиги ширкатларига ва қишлоқ хўжалигиликларига 7 йил муддат билан қуйидаги шартларда етказиб берилади:

- трактор ва ўрим-йиғим техникаси қийматининг 15 фоизи аванс сифатида машина-трактор паркларининг ҳудудий бирлашмалари, қишлоқ хўжалигиликлари томонидан ўз маблағлари ҳисобига тўланади;
- тракторлар ва ўрим-йиғим техникасининг 85 фоизи «Ўзқишлоқхўжаликмашлизинг» компанияси томонидан унга Ўзбекистон Республикаси Молия Вазирлиги ҳузуридаги «Қишлоқ хўжалигини техника билан таъминлашни давлат томонидан қўллаб-қувватлаш жамғармаси қарз асосида берадиган маблағлар ҳисобига маблағ билан таъминланади. Бунда «Ўзқишлоқхўжаликмашлизинг» қишлоқ хўжалиги ширкатлари ва қишлоқ хўжалиги талабномалари асосида жорий йил учун лизингга бериладиган техника миқдорининг прогноз кўрсаткичларини ишлаб чиқади ва Молия Вазирлиги ҳузуридаги Жамғармага техника воситалари қийматининг 85 фоизини молиялаштириш учун буюртмалар киритади.

«Ўзқишлоқхўжаликмашлизинг» жамғарма берган кафолат хатлари орқали «Ўзқишлоқхўжаликмашхолдинг» компаниясига қарашли заводларга буюртма беради ва лизингга олувчи тўлаган техника қийматининг 15 фоизи ҳамда жамғарма томонидан молиялаштириладиган маблағлар (техника қийматининг 85 фоизи) ҳисобидан техникаларга пул ўтказди.

Тайёр бўлган техникалар лизинг олувчиларга қуйидаги шартлар билан етказилади:

- лизинг олувчиларга техникани лизинг шартномасининг бутун даври учун мулкӣ таваккалчиликлардан «Ўзагросуғурта»да суғурталанганини тасдиқловчи суғурта полиси мавжуд бўлганда бериш;
- лизинг компанияси даромади (маржаси)нинг имтиёзли ставкаси Марказий банк қайта молиялаш ставкасининг 50 фоизидан юқори бўлмаслиги;
- лизинг муддати 7 йилдан иборат бўлиши.

Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2002 йил 28 августдаги «Лизинг фаолиятини ривожлантиришни янада рағбатлантириш чоратadbирлари тўғрисида»ги фармони билан 2002 йилнинг 1 сентябридан бошлаб:

- лизинг тўловлари қўшилган қиймат солигидан;
- лизингга бериш учун Ўзбекистон Республикаси ҳудудига олиб келинадиган техникалар божхона тўловлари ва қўшилган қиймат солигидан;
- лизинг олувчи хўжаликлар лизингга берилган мол-мулкка солиқ тулашдан лизинг шартномаси муддатида озод қилинди.

Ҳозирги кунда қишлоқ хўжалигида техникага бўлган талабини кондиришда энг истиқболли вариант бу фермерларнинг техникадан ўзаро ҳамкорликда фойдаланиш бўйича уюшиб фаолият кўрсатишидир. Агар фермернинг хўжалигидаги ишлаб чиқариш ҳажми техника воситаларига якка ҳолда эгалик қилиш учун имкон бермаса (ишлаб чиқариш ҳажми кичиклигидан техника сақлаш харажатлари ўзини оқламайди), бир неча фермерлар ўзаро уюшиб қиммат турадиган унумли техникани сотиб олиши ва биргаликда ишлатиши мумкин. Бунинг афзаллик томонлари кўп бўлиб уни қуйидагиларда кўриш мумкин:

- ҳар бир қишлоқ хўжалиги ишлаб чиқариш жараёнида қўлланилиши зарур бўлган бир неча хил техника воситаларини сотиб олиш заруриятдан

кутулади, бу билан улар техника харид қилишда тежамга эришадилар ва уларни эксплуатация қилиш билан боғлиқ харажатларни ўзаро тақсимлайдилар;

- қишлоқ хўжалигида баъзи бир техника воситаларидан жуда қисқа муддатларда фойдаланилиши туфайли алоҳида бир фермер учун комбайнга ўхшаган санокли кунларда ишлатиладиган бу хил техникаларни сотиб олиш ва сақлаш самарали эмас;
- қишлоқ хўжалигиликларини қишлоқ хўжалиги техникаларининг зарур турлари билан жиҳозлаш ишлари тезлашади.
- техникадан биргаликда фойдаланиш машиналарни иш билан бир маромда банд этиш орқали улардан оқилона фойдаланишга, кичик ва ўрта хўжаликда ҳам ишлаб чиқаришни тўлиқ механизациялаштиришга олиб келади.

Аммо бунда фермерлар орасида ўзаро ишонч бўлиши ва техникадан биргаликда фойдаланиш жараёни турли ихтилофларни келитириб чиқармаслиги керак. Бизнинг республикамизда қишлоқ хўжалиги техникадан ҳамкорликда фойдаланиши бўйича етарли тажрибалар тўпланмаган. Аммо, қишлоқ хўжалиги ривожланиб бориши билан яқин келажакда улар орасидаги ҳамкорлик алоқалари кучайиб бориши кутилади. Шунинг ҳисобга оладиган бўлсак, қишлоқ хўжалиги техника воситаларига бўлган талабини қондиришда бундай ҳамкорлик энг истиқболли йўналишлардан бири бўлиши мумкин.

Қишлоқ хўжалиги айланма моддий-техника воситаларига бўлган талабини қондириш йўналишларини такомиллаштириш ҳам муҳим аҳамият касб этади. Хусусан, минерал ўғитлар, ёнилғи-мойлаш материаллари, эҳтиёт қисмлар ва уруғлик каби ресурслар билан ўз вақтида таъминланмаслик ишлаб чиқаришнинг якуний натижасига салбий таъсир кўрсатади.

Кейинги йилларда қишлоқ хўжалигини моддий-техника ресурслари билан ўз вақтида таъминлашга энг кўп тўсиқ муаммолардан бири бунинг учун зарур бўлган маблағларнинг етишмаслигидир.

Давлат эҳтиёжлари учун пахта ва дон етиштираётган қишлоқ хўжалигиликлари Ўзбекистон Республикаси Президентининг 1998 йил 31 декабрдаги УП-2165-сонли фармониға мувофиқ давлат буюртмаси ҳажмидаги етиштираётган маҳсулоти қийматининг 50 фоизи миқдорида Молия Вазирлигининг «Давлат эҳтиёжлари учун харид этиладиган қишлоқ хўжалиги маҳсулотлари билан ҳисоб-китоб қилиш жамғармаси» маблағлари ҳисобидан аванс пули(транш) олиш имкониятига эга. Бунинг ижодий томони шундаки, қишлоқ хўжалигиликлари маҳсулот етиштириш учун зарур бўладиган айланма маблағларни юқори фоиз ставкаларида тижорат банкларидан қарзга олишга мажбур бўлмайди.

Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2002 йил 7 ноябрдаги «Давлат эҳтиёжлари учун етиштириладиган қишлоқ хўжалиги маҳсулотлари ишлаб чиқаришни молиялаштириш механизмини такомиллаштириш тўғрисида»ги қарорига мувофиқ 2002 йилдан бошлаб давлат эҳтиёжлари учун харид қилинадиган маҳсулотларга транш орқали бўнак бериш тажрибасидан босқичма-босқич воз кечилиб, тажриба тариқасида 5 вилоят миқёсида «Давлат эҳтиёжлари учун харид этиладиган қишлоқ хўжалиги маҳсулотлари билан ҳисоб-китоб қилиш жамғармаси» маблағлари ҳисобидан тижорат банклари («Агробанк» ва «Қишлоқ қурилиш банки») қисқа муддатли (3 фоизли) имтиёзли кредит бериш тартиби жорий этилмоқда.

Бунда кредитлар қишлоқ хўжалиги ишлаб чиқариши давомийлиги муддатида, тегишли маҳсулотлар учун давлат томонидан якуний ҳисобкитоблар амалга оширилгунга қадар, аммо 18 ойдан ортиқ бўлмаган муддат билан давлат эҳтиёжлари учун харид этиладиган қишлоқ хўжалиги

маҳсулотлари қийматининг 50 фоизи миқдорида берилади. Кредит ҳисобидан қуйидаги моддий ресурсларни харид этишга рухсат берилган:

- минерал ўғитлар ва ўсимликларни ҳимоя қилишнинг кимёвий воситалари;
- ёнилғи-мойлаш материаллари;
- электр энергияси;
- МТП (муқобил МТПларни ҳам ҳисобга олиб), қишлоқ хўжалиги ширкатлари ва бошқа корхоналарнинг техник ва эҳтиёт қисмлар билан таъминлаш хизматлари учун;
- пленка остида пахта экиш учун пленкалар.

Моддий ресурсларни молиялаштиришнинг бу тури фермерлар учун траншга нисбатан манфаатли бўлишига қарамай, кредит учун гаров суммасини таъминлаш оғирлигидан ҳамда хўжалик юқорида келтирилган моддий ресурслар ва хизмат турларини МТПлар, «Ўзнефтмахсулот», «Ўзбекэнергия» ва «Ўзқишлоқхўжаликкимё» корхоналаридан эмас бошқа муқобиллардан фойдаланиб таъминлаганда имтиёзли кредитни мустақил ишлатиш имкони чеклаб ташланганидан етарли самара бериши мушкул.

Қишлоқ хўжалиги моддий-техник ресурслар билан таъминлаш ва улардан самарали фойдаланиш йўллари қуйидагилардан иборат бўлиши мумкин:

- моддий-техник ресурсларни молиялаштиришнинг замонавий бозор иқтисодиётига мос келувчи турли шакллари шакллантириш келтириш ва улардан самарали фойдаланиш;
- моддий-техник ресурслар баҳоларини давлат томонидан тартибга солиш;
- фермерларнинг қишлоқ хўжалиги техникалари ва машиналаридан ҳамкорликда фойдаланиши;
- моддий-техник ресурслардан оқилона, самарали фойдаланиш, чиқимсиз ва ресурс тежовчи технологиялардан фойдаланиш;
- иилаб чиқаришни тўлиқ бандлилик ва тўлиқ ҳажмли ишлаб чиқариш тамойиллар асосида ташкил этиш;

- ишлаб чиқаришга интенсив технологиялар тизимини жорий этиш.

2.2. Қишлоқ хўжалигии моддий-техника ресурслари бозорини ривожлантиришда инфратузилмаларни тутган ўрни.

Барча турдаги товар ишлаб чиқарувчилар сингари қишлоқ хўжалиги ҳам истиқболда устувор ривожланиши учун агро сервисхизмати корхоналарининг фаолият кўрсатиши муҳим аҳамият касб этади. Қишлоқ хўжалигиликлари фаолияти давомида турли хил ахброт, маслаҳат, хизматлардан ўз вақтида кўрсатиладиган таъминотга юқори даражада эҳтиёж сезадилар. Ушбу хизматларни эса ишлаб чиқариш ва агросервис корхоналарини амалга оширади.

Ҳозирги кунда қишлоқ хўжалигиликлари учун агросервис корхоналарини ривожлантиришга ҳукумат миқёсида катта эътибор берилмоқда. Худудлар миқёсида зарар билан ишлаган собиқ ширкатлар тарқатилиб улар негизида қишлоқ хўжалигиликларини янгидан ташкил этиш жараёнларида ушбу худудда барча агросервис корхоналарини ривожлантириш устувор вазифалардан бири айланди. Чунки бугунги кунда биринчи навбатдаги вазифа - агросервис хизмати кўрсатувчи субъектларни ривожлантириш бўлса, иккинчи муҳим вазифа ушбу корхоналарни ўз мижозларига тўла-тўқис ва сифатли хизмат кўрсатишини таъминлаш ҳисобланади.

Наманган вилоятида қишлоқ худудларида инфратузилма субъектларини ташкил этишга ҳукумат миқёсида катта эътибор берилмоқда. Хусусан, Республика ВМ нинг 2003-2004 йилларда, шунингдек 2005-2007 йилларда қишлоқ хўжалигиликларини устувор йўналиши сифатида барқарор ривожлантириш концепциясига асосан, зарар кўриб ишлаётган ширкат хўжаликлари негизида қишлоқ хўжалигиликларини ташкил этиш жараёнида мавжуд инфратузилма объектларини тегишли ташкилотлар балансига ўтказиб, мустақил юридик ҳуқуқга эга бўлган шохобчаларга айлантириш ва фермер ва деҳқон хўжаликларига турли хизматлар кўрсатиш сифатини

яхшилаш деб белгиланган. Аммо бугунги кунда қишлоқ хўжалигиликларини инфратузилма объектлари билан таъминланганлик даражаси қониқарли эмас (4-жадвал).

Вилоятда инфратузилма объектлари билан таъминланганлик даражаси таҳлилларига кўра, бир дона Муқобил МТП га 96,7 та қишлоқ хўжалигилиги, СФУга 94 та, ЁММ сотиш шахобчасига 235,9 та, минерал ўғит сотиш шахобчасига 407,5 та, транспорт хизмати кўрсатиш шахобчасига 1222,4 та мини банкларга 134,5 та ва х.з. Шунингдек Мингбулок, Норин ва Учқўрғон туманларида қишлоқ хўжалиги маҳсулотларини сотиш ва тара идишлар, қадоқлаш материаллари билан таъминлаш шахобчалари ташкил этилмаган.

Қишлоқ хўжалиги маҳсулотларини рақобатбардошлиги ва сифатлилик даражасини сақланишида транспорт хизмати ва ахборот таъминот ва консалтинг марказларини тутган ўрни муҳимдир. Аммо вилоятнинг ҳар бир туманида ушбу инфратузилма объектлари сони 1 тани ташкил қилмоқда.

Шунинг билан биргаликда, инфратузилма шахобчаларини ташкил қилиш фермер хўжаликларининг сони, ихтисослашганлиги, уларнинг талаблари ёки ҳудудларнинг катта-кичиклигига қараб эмас, балки Вазирлар Маҳкамасининг қарорида белгиланган миқдордан келиб чиқиши, уларнинг монопол ҳолати, аксарият ҳудудларда қишлоқ хўжалиги товар ишлаб чиқарувчиларидан масофа жиҳатидан узоқда жойлашганлиги, саноат ва қишлоқ хўжалиги маҳсулотлари нархлари ўртасидаги номутаносиблик агросервис инфратузилма субъектларини ривожланишига салбий таъсир кўрсатмоқда.

2010 йилда Наманган вилоятида қишлоқ хўжалиги инфратузилма объектлари билан таъминланганлик кўрсаткичлари⁸

4-жадвал

Туманлар	Қишлоқ хўжалигилик лари сони	Муко бил МТП	СФУ	ЁММ сотиш шахоб часи	Минерал ўғит сотиш шахоб часи	Транс порт хизмати кўрсатиш шахоб часи	Мини банк лар	Қишлоқ хўжалик маҳсулот ларини сотиш шахоб часи	Тара идишлар ва кадоқлаш материал лари билан таъминлаш шахобчаси	Ахборот таъминот ва консал тинг марказ лари	Зотли молларни сотиш ва зооветери нария хизмати кўрсатиш шахоб часи
Мингбулоқ	1217	135,2	152,1	202,8	405,7	1217,0	202,8	0	0	1217,0	173,9
Косонсой	1075	76,8	76,8	153,6	215,0	1075,0	119,4	358,3	1075,0	1075,0	215,0
Наманган	798	53,2	53,2	199,5	399,0	798,0	66,5	266,0	798,0	798,0	114,0
Норин	595	66,1	59,5	85,0	148,8	595,0	74,4	0	0	595,0	148,8
Поп	1213	86,6	86,6	173,3	404,3	1213,0	110,3	1213,0	1213,0	1213,0	151,6
Тўрақўрғон	1040	86,7	86,7	208,0	520,0	1040,0	173,3	520,0	1040,0	1040,0	115,6
Уйчи	829	63,8	59,2	207,3	276,3	829,0	118,4	414,5	829,0	829,0	118,4
Учқўрғон	922	76,8	70,9	184,4	307,3	922,0	153,7	0	0	922,0	184,4
Чортоқ	1669	166,9	139,1	556,3	834,5	1669,0	238,4	556,3	1669,0	1669,0	333,8
Чуст	1916	112,7	112,7	479,0	479,0	1916,0	136,9	958,0	1916,0	1916,0	136,9
Янгиқўрғон	2155	153,9	153,9	431,0	1077,5	2155,0	153,9	239,4	2155,0	2155,0	269,4
Вилоят бўйича жами	13446	96,7	94,0	253,9	407,5	1222,4	134,5	537,8	1222,4	1222,4	170,2

⁸ Манба: Наманган вилояти қишлоқ ва сув хўжалиги бошқармаси маълумотлари.
Изох: Бир инфратузилма объектига тўғри келадиган фермер хўжаликлар сони.

Бозор инфратузилмаси объектларининг фаолиятини такомиллаштириш ҳам муҳим омил бўлиб, шароити оғир ҳудудларда инфратузилма объектларини ривожлантириш учун давлат томонидан молиявий қўллаб қувватлаш зарурлигини, инфратузилма объектлари хизматлари нарҳини юқорилиги, асосан кам даромад оладиган инфратузилма объектларини молиявий қўллаб қувватлашни такомиллаштириш кераклигини алоҳида таъкидлаш лозим. Ваҳоланки, бозор инфратузилмасининг бугунги ҳолатида қатор ижобий ўзгаришлар содир бўлганлигига қарамай, улар фаолиятида рақобатни шакллантириш орқали қишлоқ хўжалигида бозор тамойилларига мос рақобат муҳитини ривожлантиришда муҳим омил эканлигини алоҳида таъкидлаш жоиз. Шунинг учун ҳам инфратузилма объектлари фаолиятини қўллаб қувватлашнинг бозор тамойилларига мос механизмини такомиллаштириш зарур.

Шунингдек, вилоятда инфратузилма объектлари суств ривожланганлиги куйидаги ҳолатларда намоён бўлмокда, булар:

- қишлоқ хўжалигиликлари билан шартномалар тузиш;
- маҳсулот сотиб олиш учун маблағларни аниқлаш ва далолатномалар тузиш;
- хизмат кўрсатилаётган асбоб-ускуналарнинг ҳозирги замон талабларига жавоб бермаслиги;
- имтиёз асосида микрокредитлар бериш тизимини шаклланмаганлиги ва жойларда микрокредитлар олишда бир қатор тўсиқларга дуч келиниши сабабли инфратузилма объектлари моддий-техник базасини ривожлантириш имкониятини пасайиши;
- айрим ҳудудларда юқори малакали ва тажрибали мутахассисларнинг етишмаслиги;
- инфратузилма шохобчалари учун берилаётган бино ва иморат куриш учун ер майдонлари ажратишда суистеъмолликка йўл қўйилиши;

- шохобчалар томонидан биноларни ижарага олиб фаолият кўрсатиш амалиётини мавжудлиги;

- янгидан ташкил этилан хусусий шохобчалар лицензия олиш учун зарур моддий-техник базасига эга бўлмаганлиги ва бошқ.

Бундан ташқари, вилоятда мева ва сабзавотчиликка ихтисослашган қишлоқ хўжалигиликлари салмоғи 10-15 фоизни ташкил этган ҳолда ушбу хўжаликларнинг молиявий аҳволини яхшилаш, техника ва агротехнологик хизмат кўрсатиш, моддий-техника таъминоти, маҳсулотни сотишга ёрдам бериш ва бошқа соҳалар бўйича инфратузилма шохобчаларининг фаолияти самарали йўлга қўйилган эмас.

Фикримизча, инфратузилма объектлари ривожланиши билан боғлиқ муаммоларни ҳал этиш қуйидаги йуналишларда йўл қўйиш мақсадга мувофиқ. Булар:

- фермер ва деҳқон хўжаликларига моддий ва номоддий хизмат кўрсатувчи корхоналар янада ривожлантириш;

- маҳсулот етиштириш, қайта ишлаш, сақлаш ва сотиш тизимида хизмат кўрсатувчи корхоналар ривожлантириш;

- фермер ва деҳқон хўжаликларини ресурслар етказиб берувчи таъминотчи корхоналарни ривожлантириш.

Шунинг билан биргаликда, инфратузилма объектларини ривожлантиришда қуйидагиларга эътибор қаратиш лозим деб ҳисоблаймиз. Булар,

- янгидан ташкил этилган инфратузилма объектларига солиқ тўловларида турли имтиёзлар бериш;

- СФУлар ва МТП, муқобил МТПлар учун имтиёзли кредит ва лизинг асосида зарур техника сотиб олишнинг иқтисодий механизмини такомиллаштириш;

- СФУлар ва қишлоқ хўжалигиликлари ўртасидаги иқтисодий муносабатларни олиб боришнинг аниқ йўллари бўйича таклифлар тайёрлаш

(фойдаланилган сувга ҳақ тўлаш);

- минибанк шохобчаларини бино, етарли ва замонавий алоқа қурилмалари билан таъминлаш, улар томонидан қишлоқ хўжалигиликларига имтиёзли кредит ажратиш, ўзаро ҳисоб-китобларни амалга ошириш жараёнларини соддалаштириш, қишлоқ хўжалигиликларига иш ҳақи учун нақд пул тўлаш учун етарли шароитлар яратиш;

- юридик шахс мақомига эга минибанклар, минерал ўғит ва ёнилғи мойлаш маҳсулотлари етказиб бериш шохобчалари ва бошқ. билан юридик шахс мақомига эга бўлмаган шохобчалар ўртасидаги иқтисодий муносабатларга киришишдаги тавофутларни камайтириш орқали муаммоларни ҳал этиб бориш;

Ушбу масала юзасидан нефть маҳсулотлари етказиб берувчи унитар корхоналари томонидан қишлоқ хўжалигиликларига ёнилғи мойлаш маҳсулотларини қисқа вақтда, сифатли хизматнинг аниқ ва содда ечимини топиш бўйича таклиф ва тавсиялар тайёрлаш.

Бизнингча, инфратузилма объектлари ривожлантириш орқали қишлоқ хўжалигидаги баъзи бир муаммолар ҳал этилади. Булар,

- маҳсулот ишлаб чиқарувчиларни ресурслар ва хизматлар билан таъминлаш тизими яхшиланади;

- агротехник тадбирларни ўз вақтида ўтказилиши натижасида маҳсулот ҳажми кўпаяди, сифати янада ошади, таннархи арзонлашади ва ҳ.з.;

- хўжаликларнинг сифатли маҳсулотни ички ва ташқи бозорда сотишдан даромади ортади, қайта ишланган маҳсулотлар ҳажми кўпаяди, нобудгарчилик камаяди;

- янги иш ўринлари ташкил этилади, таъминот тизими яхшиланади.

Шунингдек, Қишлоқ хўжалиги ривожланиб боришида МТТ тизими муҳим аҳамиятга эгадир. Бугунги кунда, қишлоқ хўжалигида олиб борилаётган сиёсатда тармоқни ресурслар билан таъминлашни бозор асослари ишлаб чиқилганига қарамай, моддий-техника ресурсларини марказлашган ҳолда

тақсимлаш тизими сақланиб қолиб у тармоқ рақобат муҳити шаклланишига салбий таъсир кўрсатмоқда. МТТ тизимини номарказлаштиришни амалга ошириш қуйидагилар билан изоҳланади:

- 2009 йил якунларига кўра, Наманган вилоятида деҳқон хўжаликлари томонидан мева-сабзавот ва чорва маҳсулотларини ўртача 80-90 фоизи ишлаб чиқарилди. Аммо улар марказлашган МТТ тизими орқали ресурслар билан таъминланмайди, яъни ресурслардан эркин фойдалана олиш имкониятлари чекланган. Чунки, деҳқон хўжаликларини минерал ўғитлар, ЁММ, уруғ ва бошқ. билан таъминлаб боришнинг самарали тизими мавжуд эмас. Бу ҳолат эса эркин бозорларни шаклланмаганлиги билан изоҳланади. Бунинг якунида рақобат муҳити умуман мавжуд эмаслиги кузатилади.

- қишлоқ хўжалигиликларига эса фақат ушбу ресурслар пахта ва ғалла етиштириш учун марказлашган ҳолда ажратилмоқда. Бошқа маҳсулот турларини етиштирувчи қишлоқ хўжалигиликлари эса ушбу имкониятдан фойдалана олаётгани йўқ. Натижада эса пахта ва ғаллачиликка маҳсулоти етиштиришга ихтисослашмаган қишлоқ хўжалигиликларида меҳнат унумдорлиги пастлиги кузатилмоқда.

Бугунги кунда ушбу тизимни эркинлаштиришда қуйидагиларга алоҳида эътибор қаратмоқ лозим. Булар:

- тармоқдаги молиявий нобарқарорлик;
- қишлоқ хўжалигини ишлаб чиқаришини мавсумий характерга эга эканлиги;
- тармоқда маҳсулот етиштирувчи йирик ишлаб чиқарувчиларни кичик ҳажмдаги хўжаликларга айлантирилиши;
- таъминот тизимидаги монополистик вазият;
- транспорт-транзит тизимида таннархнинг юқорилиги;
- нарх номутоаносиблиги ва бошқ.

Қишлоқ хўжалигида минерал ўғит, ЁММ ва техника хизматларига тўланаётган тўловлар миқдорининг юқорилиги маҳсулот таннархи ошиб

кетишига сабаб бўлмоқда, бундай вазият эса ишлаб чиқарувчиларни иқтисодий самарадорлиги ортиб бориши йўлида жиддий тўсиқ бўлмоқда.

5-жадвал

Тўрақўрғон туманида жойлашган қишлоқ хўжалиги 2009-2010 йилларда пахта хом ашёси учун ЁММ ва минерал ўғит тўловлари⁴

Қишлоқ хўжалигиликлари	ўл. бир.	Кўрсаткичлар					
		Минерал ўғит		ЁММ		Техника	
		2009 й	2010 й	2009 й	2010 й	2009 й	2010 й
Махмуд ота	минг сўм	1841,3	2008,1	1601,4	1794,6	815,6	938,2
Карим ака	минг сўм	1490,6	1721	1245,9	1402,3	600,1	768,2
Она-диёр	минг сўм	290,1	384,6	204,1	343,1	245,6	380,3
Махмуд ота: Жами харажат такибида	фоиз	9,1	9,5	7,9	8,3	4,2	4,5
Карим ака: Жами харажат такибида	фоиз	9,8	10,4	8,8	9,2	9,4	9,8
Она-диёр: Жами харажат такибида	фоиз	8,9	9,2	8,1	8,3	8,6	8,9

2010 йилда Наманган вилояти Тўрақўрғон тумани «Махмуд ота» қишлоқ хўжалигиликлари жами харажатлари таркибида, минерал ўғитлар 9,5 фоизни, ЁММ 8,3 фоизни, техника 4,5 фоизни, жами 22,3 фоиз, «Карим ака» қишлоқ хўжалигиликларида жами харажатлари таркибида, минерал ўғитлар 10,4 фоизни, ЁММ 9,2 фоизни, техника эса 9,8 фоизни, жами 29,4 фоиз, «Она диёр» қишлоқ хўжалигиликларида эса, минерал ўғитлар 9,2 фоизни, ЁММ 8,3

⁴ Манба: Тўрақўрғон тумани фермер хўжаликлари уюшмаси маълумотлари.

фоизни, техника 8,9 фоизни, жами 26,4 фоизни ташкил этди. Бу шундан далолат берадики хўжаликларда ушбу харажатларнинг сарфи ва нархлари юқорилиги улар иқтисодий ҳолатига бевосита салбий таъсир кўрсатмоқда.

Фикримизча, қишлоқ хўжалигини МТР (моддий-техник ресурслар) билан самарали таъминлаб бориш, тизимни эркинлаштириш босқичма-босқич, тармоқда салбий вазиятларни вужудга келтирмаслик ва олдини олиш мақсадида давом эттирилиши лозим, яъни:

- МТР (моддий-техник ресурслар) бозорини эркинлаштириш, альтернатив структураларни шакллантириш, МТР таъминотида хўжалик юритувчи субъектларга солиқ ва бож имтиёзларини бериш;

- эркин МТР бозорини шакллантириш учун республика миқёсида давлатнинг махсус дастурини ишлаб чиқиш ҳамда ушбу дастурда энг аввало МТР нинг чакана ва улгуржи бозорларини шакллантиришга асосий эътиборни бериш;

- қишлоқ хўжалиги техника воситаларини лизингга бериш тизимини такомиллаштириш, лизинг бозорини демонополиялаштириш;

- МТР ишлаб чиқариш корхоналарида дилерлик хизматлари кўрсатиш тизимини йўлга қўйиш, давлат томонидан ишлаб чиқарувчиларга техника воситаларини ижарага бериш тизимини шакллантириш;

- МТР турлари нархлари, уларни сотиб олиш жойлари ва бошқ. ҳақида ишлаб чиқарувчиларни зарур ахборот ва маълумотлар билан таъминлаш тизимини ривожлантириш;

- МТР ни сотиб олишда ипотека кредитларидан фойдаланиш тизимини такомиллаштириш;

- МТР нинг биржаларда олди-сотдиларини амалга оширишнинг самарали усуллари жорий этиш;

- республиканинг машинасозлик тармоғини ривожлантириш учун етарли имкониятларнинг мавжудлиги, қишлоқ хўжалигини яъни фермер ва деҳқон хўжаликларини ушбу тармоқ маҳсулотлари билан таъминлаб

боришни ошириш истиқболини мавжудлиги.

Яқин истиқболда, хўжаликларни моддий-техник ресурслар билан таъминлаб бориш тизимини номарказлаштириш, улардан самарали фойдаланиш ва бошқ. қишлоқ хўжалигининг ушбу тармоғида рақобат муҳити ривожланишига ва унинг иқтисодий самарадорлиги ортишига ижобий таъсир кўрсатиб қолади.

Хулоса ўрнида шуни таъкидлаш лозимки, фикримизча, инфратузилма объектлари маълум бир ҳудудда хўжаликларнинг сони, уларнинг ихтисослашганлик даражаси, қайси турдаги хизмат кўрсатиш ва бошқ. эҳтиёжнинг мавжудлиги, шунингдек, ўша ҳудуддаги фермер ва деҳқон хўжаликлари, кичик ҳамда хусусий тадбиркорлик субъектларининг талаблари инобатга олиниб ва ҳ.з. ривожлантирилиши тармоқда фаолият кўрсатаётган хўжаликлар томонидан маҳсулот ишлаб чиқаришни кескин кўпайиши, сифатини ошишига бевосита ижобий таъсир кўрсатади.

III-боб. Молиявий-иқтисодий инқироз шароитида қишлоқ хўжалигида моддий-техника ресурслари бозорини ривожлантиришнинг асосий йўллари.

3.1. Қишлоқ хўжалигида моддий-техника ресурслари бозорини ривожлантиришда давлатнинг қўллаб-қувватлаш механизмларидан фойдаланиш йўллари.

Бугунги кунда жаҳон мамлакатларида молиявий-иқтисодий инқироз давом этаётган бир шароитда қишлоқ хўжалигининг муҳим бўғини ҳисобланган қишлоқ хўжалигиликлари фаолиятини давлат томонидан тартибга солиш ва қўллаб-қувватлаш зарурияти вужудга келмоқда. Бу борада республика ҳукумати томонидан ишлаб чиқилган “Инқирозга қарши чоралар Давлат дастури” муҳим аҳамият касб этади.

Илғор хорижий мамлакатларнинг тажрибалари қишлоқ хўжалигини давлатнинг фаол аралашувисиз ривожлантириб бўлмаслигини кўрсатмоқда мутахассисларнинг фикрича «бозор механизми аграр соҳада ҳам ҳамма масалаларни ҳал қила олмайди. Бошқача қилиб айтганда, иқтисодиётнинг аграр сектори бозор шароитида алоҳида ўрин тутди ва давлат томонидан қўллаб-қувватланмасдан туриб соҳалараро рақобатга бардош бера олмайди»⁵

Америкалик иқтисодчи-олимлар К.Р. Макконнел ва С.Л. Брю давлатнинг аграр соҳага фаол аралашуви заруриятини қуйидаги муаммоларга боғлайдилар:

- қишлоқ хўжалик маҳсулотлари бўлган талабнинг ноэластиклиги;
- техник ривожланиш натижасида фермерлар маҳсулотларининг талабдан ошиқча ишлаб чиқарилиши;
- қишлоқ хўжалик ресурсларининг нисбатан имобиллик хусусияти;
- қишлоқ хўжалиги маҳсулотлари бозорида соф рақобат кураши ҳукм сурган ҳолда, унга ресурслар етказиб берувчи бозорларда монополия

⁵ Р.Х.Х.усанов, М.Қосимов, «Деҳқн хўжалигини юритишнинг илмий ва амалий асослари», Т.:«Чўлпон», 2000. Б. 74.

элементларининг мавжудлиги.

Шу туфайли ҳам аграр соҳани давлат йўли билан қўллаб-қувватлаш ҳар бир ривожланган мамлакатлар ҳукуматларининг диққат марказида туради.

Давлатнинг қишлоқ хўжалигиликлари ривожланишига кўмаклашувчи институционал ва инфратузилмаларни қўллаб-қувватлаши муҳим аҳамият касб этиб, бу вазифани амалга ошириш қишлоқ хўжалигиликларига моддий – техник ресурсларини этказиб берувчи, маҳсулотларни сақлаш, ташиш, қайта ишлаш ва сотишга кўмаклашувчи хизмат кўрсатувчи корхоналар тармоғини шакллантириш ва уларни ривожлантириш учун қулай шароитларни яратишни назарда тутилади. Давлат бу йўл билан фермерлик ривожини билвосита қўллаб-қувватлайди. Кейинги йилларда бу йўналишда бир қатор муҳим қарорлар қабул қилинди ва амалга оширилмоқда. Хусусан, Вазирлар Маҳкамасининг 2002 йил 5 январдаги 8-сонли қарорига мувофиқ қишлоқ хўжалигиликларига айлантирилаётган хўжаликлар ҳудудида барпо этилаётган бозор инфратузилмаси объектларининг ишлаб чиқариш, молиявий ва моддий – техника базасини ривожлантиришни рағбатлантириш мақсадида қишлоқ хўжалигиликларини минерал ўғитлар ва ёнилғи – мойлаш материаллари билан таъминлаш бўйича бўлинмалар мулк солиғи ва ер солиғи тўлашдан, сувдан фойдаланувчилар уюшмалари хизматлари кўшилган қиймат солиғи, фойда ва мулк солиғи ҳисобланиши ва тўланишидан 3 йилдан муддатга озод қилинди.

Қишлоқ хўжалигиликлари сифатида қайта ташкил этилаётган қишлоқ хўжалиги корхоналари ҳудудида тузилаётган муқобил машина – трактор парклари солиқ солиш шартлари ва қишлоқ хўжалиги товар ишлаб чиқарувчиларга кўрсатилаётган хизматлар (ер хайдаш, экиш, ишлав бериш, ҳосилни йиғиштириш ва бошқалар) учун ҳисоб – китоблар бўйича “Ўзагроташсервис” уюшмаси вилоят бирлашмаларининг машина – трактор паркларига тенглаштирилди. Шунингдек, фермерлар ва бошқа қишлоқ хўжалиги корхоналарига лизинг хизмати кўрсатувчи корхоналарга ҳам бир

қатор имтиёзлар берилган хусусан, Вазирлар Маҳкамасининг 2002 йил 2 ноябрдаги “Қишлоқни лизинг шартларида қишлоқ хўжалик техникаси билан таъминлаш чора-тадбирлари тўғрисида”ги 424-сонли қарори билан “Ўзқишлоқхўжаликмаш-холдинг” компанияси корхоналари томонидан замонавий қишлоқ хўжалик техникасини фермерларга ва бошқа қишлоқ хўжалиги корхоналарига камида 7 йиллик муддат билан лизингга бериш ва компанияси даромади (маржаси) нинг имтиёзли ставкаси Марказий банк қайта молиялаштириш ставкасининг 50 фоизидан юқори бўлмаслиги белгилаб қўйилди. Бунда тракторлар ва ўрим-йиғим техникаси қийматининг 15 фоизи аванс сифатида қишлоқ хўжалигиликлари томонидан ўз маблағлари ҳисобига ва қолган 85 фоизи “Қишлоқ хўжалигини техника билан таъминлашни давлат томонидан қўллаб – қувватлаш жамғармаси” қарз асосида берадиган маблағлар ҳисобига маблағ билан молиявий таъминланади. Кичик ва ўрта бизнесни замонавий технология, ускиналар билан жиҳозлашда, шунингдек, мамлакатимизнинг ишлаб чиқарувчилари томонидан таёрлаб чиқарилган асбоб-ускина ва техникаларини сотишда лизинг фаолияти ролини ошириш мақсадида Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2002 йил 28 августдаги “Лизинг фаолиятини ривожлантиришни янада рағбатлантириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги фармони билан 2002 йилнинг 1 сентябридан бошлаб лизинг тўловлари қўшилган қиймат солиғидан, лизингга бериш учун Ўзбекистон Республикаси ҳудудига олиб келадиган технология ускиналари вакил банкнинг тегишли тасдиғи мавжуд бўлган тақдирда божхона тўловидан ва қўшилган қиймат солиғидан озод қилинади. Шу билан бирга, лизинг оладиган хўжалик юритувчи субъектлар лизингга берилган мулкка солиқ тўлашдан лизинг шартномаси амал қиладиган муддатгача озод қилинадиган ва лизинг берувчини солиққа тортишда у лизингга бериш учун мулк харид қилишга олган кредитлар фоизи ҳамда белгиланган бошқа тўловларнинг суммаси унинг жами даромадидан чегириб ташланадиган бўлди. Бунинг ижобий

томони шундаки, эндиликда фермерлар бир тамондан, замонавий қишлоқ хўжалиги техникаларини анча енгил шартларда ва арзон тўловлар эвазига лизингга олиш имкониятига эга бўлсалар, иккинчи томондан, лизинг берадиган корхоналар ҳам лизинг хизмати сифати ва самарадорлигини муайян даражада оширишга муваффақ бўладилар.

Бозор муносабатлари шароитида қишлоқ хўжалигини бошқаришда давлат кўплаб функцияларини турли кўринишдаги уюшма ва ташкилотларга бериши мақсадга мувофиқ. Бугунги кунда республикада қишлоқ хўжалиги фаолият кўрсатаётган қишлоқ хўжалигиликларини моддий-техника ресурслари билан таъминлаш, ушбу ресурслардан саамарали фойдаланишни назорат қилишни ташкил этишда “Фермерлар кооперацияси” ташкил этиш мақсадга мувофиқдир (1-чизма).

**“Қишлоқ хўжалигиликлари кооперацияси” нинг наъмунавий
ташкилий тузилмаси⁶**

Мазкур кооперациянинг самарали фаолияти унинг таркибини ташкил этувчи ва ўзаро бир-бирига боғлиқ бўлган субъектларнинг муносабатларига боғлиқдир.

Ушбу ташкилий механизмни вужудга келтириш орқали қишлоқ хўжалигиликларини моддий-техник базасини мустаҳкамлаш, ресурслардан самарали фойдаланишда қуйидагиларга аълоҳида эътибор қаратилади:

⁶ Фамонов Т. Фермер хўжаликлари истиқболлари. Тошкент. 2006 й. Докторлик диссертацияси 132 бет.

- қишлоқ хўжалиги ресурсларидан фойдаланиш самарадорлигини ошириш;
- маҳсулот етиштирувчиларга техникалардан самарали фойдаланиш бўйича тавсиялар бериш;
- агротехник тадбирларни амалга оширишда ёрдам бериш;
- агросервис хизматидан фойдаланиш ва улар нархларини аниқлашда тавсиялар бериш;
- кредит ресурсларини олишда ва самарали фойдаланиш бўйича тавсиялар бериш;
- фермерларни ахборот-консалтинг маълумотларини билан доимий равишда таъминлаш.

Қишлоқ хўжалигини бошқаришни бу демократик шакли амалиётда тўлақонли фаолият кўрсатиши тармоқда моддий-техник ресурслардан самарали фойдаланиш, агро ресурсларни тежаш, қишлоқ хўжалигиликларини янада самарали фаолият кўрсатишини таъминлашга қаратилган ушбу услуб қишлоқ хўжалиги тараққий этган давлатлар амалий тажрибалар асосида илмий асосланган.

Қишлоқ хўжалигида бошқарув жараёнларини эркинлаштиришга Ўзбекистон Республикасида алоҳида эътибор билан қаралмоқда. Президент ва ҳукумат томонидан томонидан бошқариш тизимидаги кўплаб вазифаларни қуйи бўғинларга беришни таъминлашга қаратилган сиёсатни олиб борилаётганлиги муҳим аҳамиятга эгадир.

Фикримизча, қишлоқ хўжалигининг моддий-техника ресурслари билан таъминлаш ва агросервис корхоналари бошқарув тизимини яхшилаб боришда олдиндан унинг вазифаларини аниқ белгилаб олиш ва шу йўналишда ушбу жараённи давом эттириш керак. Ушбу жараёнларни иккига яъни, биринчиси, давлат ва иккинчиси хўжалик юритувчи субъектларнинг вазифаларига ажратиб амалга оширилиши мақсадга мувофиқ, чунки ривожланган давлатлар тажрибалари шуни кўрсатмоқда:

А) Давлатнинг қишлоқ хўжалигининг моддий-техника ресурслари билан таъминлаш ва агросервис корхоналари тизимидаги вазифалари:

- доимий равишда агресурслардан фойдалани тизimini назорат қилиш;
- маҳаллий ишлаб чиқарувчиларни ташқи бозордан яъни импорт экспансиясидан ҳимоя қилиш бўйича чора-тадбирларни ишлаб чиқиш;
- рақобатбардош нав, уруғ ва чорва зотларини такомиллаштириб бориш;
- инфратузилмаларни ривожлантириб бориш;
- агросервис корхоналарига инновация ва инвестицияларни ривожлантириш ва кўпайтиришни аниқ механизмларини ишлаб чиқиш;
- тамоқда самарали қишлоқ хўжалиги сиёсатини олиб бориш;
- нарх номуносивблигини камайтириб боришнинг ҳудудий дастурларини қабул қилиш ва тадбирларни амалга ошириш;
- тармоқдаги корхоналарни солиқ, суғурта, молия-кредит ва божхона тизимлари орқали тартибга солиб бориш;
- аграр фанни мунтазам молиялаштириб бориш;
- бошқарувда ҳуқуқий ҳужжатларга риоя этиб боришни таъминлаш;
- агросервис корхоналари ҳдмлари малакасини ошириш бориш;
- қишлоқ хўжалигига фан-техника ютуқларини (технология, техника) жорий этиб бориш.

Б) Маҳсулот (хизмат) ишлаб чиқарувчиларнинг бошқариш тизимидаги вазифалари:

- маҳсулот етиштиришда яъни, экин турини эркин танлаш имконияти;
- маҳсулот (хизмат) ни мустақил сотиш имконияти;
- маҳсулот (хизмат) га мустақил баҳо белгилаш имконияти;
- агротехник тадбирларни мустақил олиб бориш имконияти;
- ер ва сув ресурсларидан эркин фойдаланиш даражасини ошириш имконияти;

- ташқи бозорларга эркин чиқиш имконияти;
- агромаркетинг ва агроменеджмент тадбирларини олиб бориш.

Юқорида таъкидлаб ўтилганларни амалиётда амалга ошириб боришга, Президент И.А.Каримовнинг 2003 йил 24 мартдаги «Қишлоқ хўжалигида ислохотларни чуқурлаштиришнинг энг муҳим йўналишлари тўғрисида» ги Фармони мустаҳкам ҳуқуқий асос бўла олади. Ушбу Фармондан келиб чиққан ҳолда бошқарувни кўплаб вазифаларини қуйи поғоналарга бериш лозимдир ва бу ўз навбатида тармоқ иқтисодий самарадорлиги ортишига ҳамда бошқарув тизимини эркинлаштириш учун кенг имкониятлар очади.

Фикримизча, бошқарув тизимини мувофиқлаштириб бориш хўжаликлар, хизмат кўрсатувчилар ўртасида юз берадиган рақобат муҳити ривожланишига бевосита таъсир кўрсатади яъни бошқарувдаги кўплаб вазифаларни хўжаликларга берилиши қишлоқ хўжалиги иқтисодий самарадорлиги ошиб боришини таъминлайди.

3.2. Қишлоқ хўжалигиликларига моддий-техника ресурслари бозорини ривожлантириш ва агросервис хизмати кўрсатишнинг истиқболлари.

Қишлоқ хўжалигиликларида қишлоқ хўжалиги экинларини ҳосилдорлигини ошириш эвазига ЯМ етиштиришни ошириш учун аввало тармоқда фойдаланиладиган моддий-техник ресурслар ва агросервис хизматларини кўрсатувчи корхоналар хизматларидан фойдаланишни жаҳон мамлакатларида давом этаётган молиявий инқирози бир шароитида ҳисобга олиш лозим ва ушбу йўналишларни истиқболларини таъминлашда такомиллаштириб бориш зарурдир.

Аммо бугунги кунда республика қишлоқ хўжалигиликларида моддий-техника воситалари таъминоти талаб даражасидан бир оз орқароқда қолмоқда. Мавжуд машина ва техникаларнинг маънавий, жисмоний эскириши, таъмилаш ва техник хизмат кўрсатиш воситаларининг етишмаслиги, эҳтиёт қисмлар баҳоларининг ўзгариб туриши якуний натижада мавжуд техника

воситаларини мавсумга тайёр ҳолатда сақлашдаги жараёнларни мураккаблаштирмоқда.

Шунингдек қишлоқ хўжалигиликларини янги техникаларни сотиб олишига давлат томонидан кўмаклашилмоқда, ҳамда тижорат банкларидан узоқ муддатларга кредитлар ажратилмоқда, уларнинг фоиз ставкалари пасайтирилмоқда.

Ўтган давр мобайнида қишлоқ хўжалигининг барча тармоқларига хизмат кўрсатувчи корхоналар миқдори ва улар томонидан кўрсатилаётган хизматлар сифати яхшиланди ҳамда нархлари анча арзонлаштирилди. Республика бўйича 620 та сурункали зарар билан фаолият кўрсатган ширкат хўжаликлари негизида 21 мингдан ортиқ қишлоқ хўжалигиликларига, шунингдек мустақил равишда фаолият кўрсатаётган 65 мингдан кўпроқ қишлоқ хўжалигиликларига агросервис хизмати кўрсатиши учун 185 та ДАЖ МТП дан ташқари 508 та ММТП, 426 минибанк, 551 та СФУ, 468 та химявий ўғитларни етказиб берувчи шохобчалар, 85 та зооветеранария хизматлари, 38 та консалтинг марказлари фаолият кўрсатмоқда.

Маълумотларга кўра янги ташкил этилган агросервис корхоналари қишлоқ хўжалигиликларини улар хизматларига бўлган талабларини тўла қондирмоқда. Республикада янги ташкил этилган агросервис корхоналари қишлоқ хўжалигиликларини самарали фаолият кўрсатишларига ижобий таъсир кўрсатмоқда.

Шунингдек, давлат эҳтиёжи учун пахта ва ғалла экмайдиган қишлоқ хўжалигиликлари салмоғи 20-25 фоизни ташкил этишини ҳисобга олиб ушбу хўжаликларни молиявий муаммолари, техник ва технологик хизмат кўрсатиш, уруғ етказиб бериш, маҳсулотни сотиш ишларига кўмаклашиш бўйича республика ҳукумати томонидан муайян чора-тадбирлар амалга оширилмоқда.

Қишлоқ хўжалигиликларига кўрсатилаётган агро сервис хизматлари ва

техника воситалари таъминоти даражаси бугунги кунда талабга жавоб беради (6-жадвал).

6-жадвал

Республикада қишлоқ хўжалигиликларини асосий қишлоқ хўжалик техникалари билан таъминланганлик даражаси⁷

Техника турлари	Қишлоқ хўжалигиликларида жами техникалар сони			
	2000 й	2002 й	2008 й	2010 й
Жами тракторлар	6536	8067	11097	15982
Хайдов тракторлари	896	1700	1852	3423
Чопиқ тракторлари	1421	4600	5192	7021
Юк автомобилари	992	1231	1596	3214
Трактор прицеплари	3010	3501	3762	4125
Омочлар	630	791	1147	2856
Култиватор лар	992	1062	1803	3513
Сеялкалар	546	630	1118	2748
Дон сеялкалари	73	89	160	325
Чигит экиш сеялкалари	391	477	894	1468
Дон ўриш комбайнлари	56	123	340	670

Жадвал маълумотларига эътибор қаратсак, бугунги кунда қишлоқ

⁷ Ўзбекистон Республикаси давлат статистика қўмитаси маълумотлари. www.stat.uz

хўжалигиликлари техника билан таъминланганлик даражаси йилдан йилга яхшиланиб бормоқда. Ушбу ҳолатларни объектив ва субъектив сабаблари мавжуд. Яъни давлат томонидан яратилаётган қулайликлар ва берилаётган имтиёзларни буларни асосини ташкил этади.

Шунинг учун ҳам бугунги кунда қишлоқ хўжалигиликларини имоддий-техника воситаалари билан таъминлаш энг аввало мавжуд техникалардан самарали фойдаланиш ва қишлоқ хўжалигига агросервис хизмати кўрсатувчи барча корхоналарни рақобатбардошлигини ошириб бориш молиявий инқироз шароитида зарурият аҳамият касб этиб қолади. Республиканинг барча минтақаларида қишлоқ хўжалигида агросервис хизматлари тизими ҳозирги вақтда ўрта босқичда бўлиб, кўпла агросервис хизмати турлари яхши ривожланган ва кадрлар малака ва кўнгикмалари ошиб бормоқда. Агросервис корхоналари фермерлар томонидан берилаётган буюртмаларни 90 фоизини бажармоқдалар, хизмат баҳоларининг ўртача даражадалиги ва бажарилаётган ишларнинг сифатини ошиб бориши ҳамда буюртмаларни ўз вақтида бажариш муддатларига амал қилиниши фермерлар иқтисодий самарадорлигига ижобий таъсир кўрсатмоқда.

Бугунги кунда қишлоқ хўжалигида хизмат баҳоларининг барқарорлашиб бориши қишлоқ хўжалигиликларига МТП хизматларидан кенг миқёсда фойдаланиш имкониятини бермоқда. Ушбу корхоналарни нисбатан қишлоқ хўжалигиликлари жойлашган ҳудудларга яқинлиги, хизмат тарифларининг бозор нархлари асосида эканлиги, улар ихтиёрида юқори қувватга эга техникаларнинг мавжудлиги, ушбу тузилмалар ўртасида яратилган рақобат муҳити ва бошқа ўнлаб омиллар натижасида МТП лар хизматларидан тўлиқ фойдаланилмоқда.

МТПларни ҳар бир ҳудудда олиб борилаётган фаолиятларини янада яхшилаш, молиявий инқироз шароитига тез мослаш оладиган ўрта ва кичик тадбиркорлик субъектларига агросервис хизмати кўрсатишни кенгаштириш мақсадида Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкасининг 1998 йил 10

мартда №106-сонли “Машина-трактор паркларининг моддий-техник базасини янада мустаҳкамлаш ва уларнинг хизматларини кенгайтиришга чора-тадбирлари тўғрисида” ги Қарорига асосан нодавлат мулкда фаолият кўрсатишга ихтисослашган муқобил МТП лари ташкил этилди. Ўтган давр мобайнида улар томонидан кўрсатилаётган хизматлар салмоғи ортиб бормоқда.

Муқобил МТП фаолиятини ривожлантирилиши қишлоқ хўжалигиликларини агросервис хизматларига бўлган талабини қондириб, қишлоқ хўжалигиликларини самарали фаолият юритишига бевосита ижобий таъсир кўрсатмоқда.

Қишлоқ хўжалигиликларида техника воситалари меъёрга нисбатан таъминот даражаси юқорилиги билан ажралиб турибди (7-жадвал).

Жадвал маълумотларидан кўриниб турибдики, республикамиз қишлоқ хўжалиги трмоғини асосий бўғини ҳисобланган қишлоқ хўжалигиликларини бугунги кунда техника восилари билан таъминланганлик даражаси меъёрга нисбатан анча юқори кўрсаткичларни ташкил этилиши республика ҳукумати томонидан олиб борилаётган сайъи ҳаракатларни натижасидир. Ушбу ҳолтни қишлоқ хўжалигиликларини молиявий инқироз шароитида ички ва ташқи бозорлардаги рақобатбардошлигини оширади.

Шунингдек, фикримизча истиқболда қишлоқ хўжалигиликларга хизмат кўрсатувчи агросервис корхоналари томонидан кўрсатилаётган хизматларни йириклаштириш мақсадга мувофиқдир, яъни турли хизматларни ўзида мужассам этган йирик агросервис корхонларини ривожлантиришни қуйидаги йўналишларда олиб бориш зарурдир (7-жадвал).

Бозор иқтисодиёти шароитида асосий ҳаракатлантирувчи куч — бу рақобат ҳисобланиб, истиқболда бу яхлит агросервис тармоғида, яъни бир хизмат кўрсатиш соҳасида рақобат муҳитини шакллантириш лозим. Бунинг учун эса ҳозирдан фаолият юритаётган агросервис корхоналарига альтернатив бўлган хусусий, қўшма корхоналар сифатидаги агросервис

тузилмаларини шакллантириш, агросервис корхоналари фаолиятини ташкилий, иқтисодий, меъёрий-ҳуқуқий асослари бўйича илмий асосга эга тавсиялар тайёрлаш зарурдир.

7-жадвал

**Республика қишлоқ хўжалигиликларида техника воситаларини
меъёрга нисбатан таъминланганлик даражаси⁸**

Техника восита турлари	2010 йил		
	1000 га майдон ҳисобига (дона)		Фарқ и +;-
	Мавжуд	Меъёрга нисбатана	
Ҳайдов тракторлари	3.2	2.8	+ 0.4
Чопиқ трактори (3 ғилдиракли)	24.9	21.7	+ 3.2
Чопиқ трактори (4 ғилдиракли)	14.2	12.0	+ 2.2
Омочлар	5.1	3.4	+ 1.7
Култиватор лар	18.7	16.9	+ 2.8
Дон экиш сеялкалари	6.3	4.8	+ 1.5
Чигит экиш сеялкалари	15.1	13.2	+ 1.9
Дон ўриш комбайнлари	3.9	2.0	+ 1.9
Ерларни текислаш машиналари	7.1	5.6	+ 1.5
Трактор прицеplари	37.4	32.0	+ 5.4

⁸ Ўзбекистон Республикаси қишлоқ ва сув хўжалиги вазирлиги “Инфратузилмалар бошқармаси маълумотлари.

**Қишлоқ хўжалигиликларига инфратузилма объектлари томонидан
кўрсатиладиган хизмат турлари**

Ишлаб чиқариш билан боғлиқ хизмат турлари	Таъминот билан боғлиқ хизмат турлари	Қайта ишлаш ва маркетинг билан боғлиқ хизмат турлари	Ахборот, юридик ва ҳисоб-китоб билан боғлиқ хизмат турлари	Илм, фан билан боғлиқ хизмат турлари
Механизация хизмати	Лизинг	Маҳсулотни қайта ишлаш	Ахборот хизмати	Илмий таъминот
Ўсимликларни ҳимоя қилиш	Уруғ билан таъминлаш	Маҳсулотни саралаш, қадоқлаш ва сақлаш	Юридик хизмат	Малака ошириш хизмати
СФУ	Ўғит ва кимёвий воситалар билан таъминлаш	Маҳсулотни сотиб олиш	Аудит хизмати	Об-ҳаво маълумоти
Зооветеринария	ЁММ билан таъминлаш	Маҳсулотни сотиб бериш	Кредит билан таъминлаш	Кадрларни ўқитиш, тайёрлаш
Транспорт			Бизнес режа ва ҳисоб- китоб хизмати	

Агросервис корхоналарини ривожлантириб боришни истиқболлари улар томонидан амалга ошириладиган тадбирлар билан чамбарчас боғлиқ бўлиб, қуйидагиларга боғлиқдир:

- агросервис турларига талаб ҳажмини аниқлаб бориш;
- агросервис хизматларига бўлган талабни ўсиб бориш жараёнларини белгилаб бориш;
- улар хизматларидан фойдаланувчи қишлоқ хўжалигиликлари талаб ва истакларини доимий равишда ҳисобга олиб, агросервис хизматларини режалаштириб бориш;
- турли кўринишдаги агросервис хизмати кўрсатувчи корхоналарнинг буюртмалари асосида маркетинг тадқиқотларини олиб бориш;
- корхона раҳбариятига унинг аъзолари томонидан агросервис турларини устувор ривожлантириш бўйича доимий равишда таклифлар киритиб бориш тизимини йўлга қўйиш.

Истиқболда қишлоқ хўжалигиликларини ривожлантириш дастурларидан келиб чиқиб, агросервис хизматлари тармоғини ривожлантириш бўйича қуйидаги тадбирларни амалга ошириб бориш зарурдир.

- қишлоқ хўжалигиликларида моддий-техника таъминоти масаласини яхшилаш мақсадида турли йўналишдаги кооперативларни ташкил этиш;
- агросервис хизматларини давлат томонидан доимий равишда қўллаб-қувватлаб бориш;
- қишлоқ хўжалигиликларида моддий-техника базасини лизинг муносабатларини кенг ривожлантириш орқали мустаҳкамлаб бориш;
- агросервис корхоналари ходим, ишчилари билим, малака ва кўникмаларини доимий равишда ошириб бориш;
- агросервис корхоналарини ташкил қилишда ишчи-ҳужжатлар тизимини мунтазам янгилаб бориш;
- агросервис корхоналари томонидан белгилаб бориладиган хизмат

баҳоларини домий равишда давлат томонидан мониторингини юритиш.

Хулоса ўрнида шуни таъкидлаш лозимки, мамлакат қишлоқ хўжалиги тармоғига молиявий инқирознинг салбий оқибатлари юмшатиб бориш, маҳаллий ишлаб чиқарувчиларни ҳимоя қилиш тадбирларини олиб бориш, шунингдек унинг етакчи бўғини ҳисобланган қишлоқ хўжалигиликларини ривожлантириб бориш, ушбу хўжаликлар ривожланишини таъминловчи турли кўринишдаги корхоналарни ҳам ривожлантириш давлат томонидан амалга оширилиши зарур.

ХУЛОСА.

Бозор иқтисодиёти шароитида асосий ҳаракатлантирувчи куч – бу рақобат ҳисобланиб, истиқболда бу яхлит агросервис тармоғида, яъни бир хизмат кўрсатиш соҳасида рақобат муҳитини шакллантириш лозим. Бунинг учун эса ҳозирдан фаолият юритаётган агросервис корхоналарига альтернатив бўлган хусусий, қўшма корхоналар сифатидаги агросервис тузилмаларини шакллантириш, агросервис корхоналари фаолиятини ташкилий, иқтисодий, меъёрий-ҳуқуқий асослари бўйича илмий асосга эга тавсиялар тайёрлаш зарурдир.

Қишлоқ хўжалиги бозорларини ривожлантириш ва қишлоқ хўжалигини моддий-техника ресурслари билан таъминлаш тизимини қуйидагилар билан изоҳлаш мумкин:

- моддий-техника ресурслари етказиб бериш билан шуғулланувчи корхоналарнинг туманлар миқёсида монопол якка ҳокимлиги (минерал ўғитлар ва ЁММ бўйича) ва улар томонидан таклиф этилаётган ресурслар баҳоларининг қимматлиги;
- янги ташкил топаётган кўпчилик фермерларнинг моддий ресурслар сотиб олиш учун ўз маблағлари етишмаслиги ва банклар томонидан айланма маблағларни тўлдиришга бериладиган қисқа муддатли кредитлар олиш шартларининг мураккаблиги;
- давлат эҳтиёжлари учун етиштириладиган ҳосили учун олдиндан бериладиган маблағларни фермерлар томонидан мустақил ишлатиш имконияти яратиш;
- моддий-техника ресурслари бозорида рақобат муҳитини шакллантириш.

Қишлоқ хўжалиги бозорларини ривожлантириб боришни истиқболлари улар томонидан амалга ошириладиган тадбирлар билан чамбарчас боғлиқ бўлиб, қуйидагиларга боғлиқдир:

- агросервис турларига талаб ҳажмини аниқлаб бориш;
- агросервис хизматларига бўлган талабни ўсиб бориш жараёнларини

белгилаб бориш;

- улар хизматларидан фойдаланувчи қишлоқ хўжалиги бозорлари талаб ва истакларини доимий равишда ҳисобга олиб, агросервис хизматларини режалаштириб бориш;
- турли кўринишдаги агросервис хизмати кўрсатувчи корхоналарнинг буюртмалари асосида маркетинг тадқиқотларини олиб бориш;
- корхона раҳбариятига унинг аъзолари томонидан агросервис турларини устувор ривожлантириш бўйича домий равишда таклифлар киритиб бориш тизимини йўлга қўйиш;
- қишлоқ хўжалиги бозорларида моддий-техника таъминоти масаласини яхшилаш мақсадида турли йўналишдаги кооперативларни ташкил этиш;
- агросервис хизматларини давлат томонидан доимий равишда қўллаб-қувватлаб бориш;
- қишлоқ хўжалиги бозорларида моддий-техника базасини лизинг муносабатларини кенг ривожлантириш орқали мустаҳкамлаб бориш;
- агросервис корхоналари ходим, ишчилари билим, малака ва кўникмаларини доимий равишда ошириб бориш;
- агросервис корхоналарини ташкил қилишда ишчи-ҳужжатлар тизимини мунтазам янгилаб бориш;
- агросервис корхоналари томонидан белгилаб бориладиган хизмат баҳоларини домий равишда давлат томонидан мониторингини юритиш.

Мамлакат қишлоқ хўжалиги тармоғига молиявий инқирознинг салбий оқибатлари юмшатиб бориш, маҳаллий ишлаб чиқарувчиларни ҳимоя қилиш тадбирларини олиб бориш, шунингдек унинг етакчи бўғини ҳисобланган қишлоқ хўжалиги бозорларини ривожлантириб бориш, ушбу хўжаликлар ривожланишини таъминловчи турли кўринишдаги корхоналарни ҳам ривожлантириш давлат томонидан амалга оширилиши зарур.

ФОЙДАЛАНИЛГАН АДАБИЁТЛАР

1. Ўзбекистон Республикаси Конституцияси. - Т.: Ўзбекистон, 1992.
2. Ўзбекистон Республикасининг «Тадбиркорлик тўғрисида»ги Қонуни. - Т.: Шарқ, 1998.
3. Ўзбекистон Республикасининг «Еп кодекси». - Т.: Шарқ, 1998.
4. Ўзбекистон Республикасининг «Ижара тўғрисида»ги Қонуни. - Т.: Шарқ, 1995.
5. Ўзбекистон Республикасининг «Ер солиғи тўғрисида»ги Қонуни. - Т.: Шарқ, 1995.
6. Ўзбекистон Республикасининг «Қишлоқ хўжалигилиги тўғрисида»ги Қонуни. (янги таҳрири) - Т.: 2004.
7. Ўзбекистон Республикасининг «Деҳқон хўжалиги тўғрисида»ги Қонуни. - Т.: Адолат, 1999.
8. Ўзбекистон Республикаси қишлоқ ва сув хўжалиги вазирлигининг «Қайта ташкил этилаётган қишлоқ хўжалиги корхонаси негизида қишлоқ хўжалигилиги ташкил этишда танлов ғолибларини аниқлаш тўғрисида»ги Низом // Ўзбекистон Республикаси молиявий Қонунлари. - 2005. №3. - Тошкент, ЎЗРМҚ.
9. Ўзбекистон Республикаси Президентининг «Ўзбекистон иқтисодиётида хусусий секторнинг улуши ва аҳамиятини тубдан ошириш чора-тадбирлари тўғрисида»ги Фармони // Халқ сўзи. - 2003. - 25 январь.
10. Ўзбекистон Республикаси Президентининг «Қишлоқ хўжалигида ислохотларни чуқурлаштиришнинг энг муҳим йўналишлари тўғрисида»ги Фармони // Халқ сўзи. - 2003. - 25 март.
11. Ўзбекистон Республикаси Президентининг «2004-2006 йилларда қишлоқ хўжалигиликларини ривожлантириш концепцияси тўғрисида»ги Фармони // Халқ сўзи. - 2003. - 27 октябрь.
12. Ўзбекистон Республикаси Президентининг «Мева-сабзавотчилик ва узумчилик соҳасида иқтисодий ислохотларни чуқурлаштириш чора-

тадбирлари тўғрисида» ги Фармони // Халқ сўзи. - 2006. - 10 январь.

13. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг «2005-2007 йилларда қишлоқ хўжалигиликларини жадал ривожлантириш чора-тадбирлари тўғрисида» ги Қарори // Халқ сўзи. - 2004. - 24 декабрь.

14. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг «Зарар кўриб ишлаётган ширкат хўжаликларини қишлоқ хўжалигиликларига айлантириш чора-тадбирлари тўғрисида» ги Қарори // Халқ сўзи. - 2005. - 24 ноябр.

15. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг «Мева-сабзавотчилик ва узумчиликка ихтисослашган ширкат хўжаликларини қишлоқ хўжалигиликларига айлантириш чора-тадбирлари тўғрисида» ги Қарори // Халқ сўзи. - 2006. - 12 январь.

16. «2004-2006 йилларда қишлоқ хўжалигиликларини ривожлантириш концепцияси» // Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисининг ахборотномаси. - 2003. №9-10. 181 б.

17. Каримов И. А. Ўзбекистоннинг ўз истиклол ва тараққиёт йўли. – Т.: Ўзбекистон, 1992.

18. Каримов И. А. Ўзбекистон бозор муносабатларига ўтишнинг ўзига хос йўли. – Т.: Ўзбекистон, 1993. 108 б.

19. Каримов И.А. Ўзбекистон иқтисодий ислохотларни чуқурлаштириш йўлида. – Т.: Ўзбекистон, 1995.

20. Каримов И.А. Ислохотларни амалга оширишда қатъиятли бўлайлик. – Т.: Ўзбекистон, 1996.

21. Каримов И.А. Ўзбекистон иқтисодий юксалиш йўлида. – Т.: Ўзбекистон, 1996.

22. Каримов И.А. Ўзбекистон ХХИ аср бўсағасида: хавфсизликка таҳдид, барқарорлик шартлари ва тараққиёт кафолатлари. – Т.: Ўзбекистон, 1997.

23. Каримов И.А. Ўзбекистон буюк келажак сари. – Т.: Ўзбекистон, 1998.

24. Каримов И. А. Қишлоқ хўжалиги тараққиёти-тўкин ҳаёт манбаи. – Т.: Ўзбекистон, 1998.
25. Каримов И.А. Ўзбекистон ХХИ асрга интилоқда. – Т.: Ўзбекистон, 1999.
26. Каримов И.А. Иқтисодий эркинлаштириш, ресурслардан тежамкорлик билан фойдаланиш - бош йўлимиз. // Халқ сўзи. – 2002. - 15 февраль.
27. Каримов И.А. Ўзбекистонда демократик ўзгаришларни янада чуқурлаштириш ва фуқаролик жамияти асосларини шакллантиришнинг асосий йўналишлари. // Ишонч. -2002. – 30 август.
28. Кадыров А.М. Эффективность совершенствования структура регионального АПК. Т.: Фан. 1990.
29. Каюмов Ф.К. Эффективность АПК в условиях перехода к рынку: общие региональные проблемы. М.: Полгран, 1992.
30. Коньгин А.А. Фермерское хозяйство в США. М.: Агропромиздат, 1989. ст. 207.
31. Овчинников О.Г. Государственное регулирование аграрного сектора США. – М.: 1999. ст. 663.
32. Попов Н.А. Экономика сельского хозяйства. – М.: Тандем, 1999.
33. Чориев К.А. «Проблема аграрного ресурсного потенциала в условиях перехода к рынку». - Т.: Фан. 1992.
34. Чориев Қ.А., Хушматов Н. Деҳқон ва қишлоқ хўжалигиликлари фаолиятини режалаштириш.-Т.: Шарқ, 2002.
35. Чернянова. Б.А. Аграрный сектор США в конце XX века. М.: 1997.
36. Хусанов Р.Х. Аграрная реформа: Теория, практика, проблемы. - Т.: Узбекистан. 1994.
37. Крылатых Э.Н., Строкова О.Г. Аграрные аспекты вступления стран СНГ в ВТО. М.: 2002.
38. Хусанов.Р., Қосимов М. Деҳқон хўжалиги юритишининг илмий ва

амалий асослари. Т.: Чўлпон, 2000.

39. Бозор иқтисодиёти назарияси ва амалиёти / С.Ғуломов, М. Шарифхўжаев, Ё.Абдуллаев, Р.Остеркамп ва бошқ.; С.Ғуломов, М. Шарифхўжаевларнинг ум. таҳ. остида. – Т.: Ўқитувчи, 2000.

40. Жаҳон қишлоқ хўжалиги / Салимов Б.Т, Хамдамов Қ.С. ва бошқ. – Т.: Адабиёт жамғармаси, 2004.

41. Фишер.С. и др. Экономика / С. Фишер, Р.Дорнбуш, Р.Шмалензи. – М.: Дело, 1997.

42. Қишлоқ хўжалик бозорлари / Ю.Т.Додобоев, Р.Х.Хусанов ва бошқ. Т.: ЎзБИИТИ, 2004.

43. Институционал рекуиременц то суппорт полисиес анд инвестменц ин ТрансITION Есономиес //Национал Семинар он Сустаинабле Агрисултурал Девелопмент - Ташкент: ЕДИ оф Тхе Ворлд Банк, Фебруарй 26-Марч 3, 1996. 5 п.

44. [хтtp://www.5баллов.ру](http://www.5баллов.ру)

45. [хтtp://www.ворлдбанк.орг](http://www.ворлдбанк.орг)

46. [хтtp://чинасоттон.орг/2002соттон/продустион.хтмл](http://чинасоттон.орг/2002соттон/продустион.хтмл)

47. [хтtp://агромаркет.хг/монтхлй.асп](http://агромаркет.хг/монтхлй.асп)

48 [хтtp://сонсир.ру/поляк.хтмл](http://сонсир.ру/поляк.хтмл)

49. [Франция в странах ЕС. хтtp://сонсир.ру/френч.хтмл](http://сонсир.ру/френч.хтмл)

50. [Франция лидер по производству вина. хтtp://фарминг.ком/вине.хтмл](http://фарминг.ком/вине.хтмл)

51. www.узбеарингпоинт.ком

52. www.фao.орг

53. АҚШ қишлоқ хўжалиги вазирлигининг маълумотлари. 1995-2000 й.й.

54. Наманган вилояти қишлоқ ва сув хўжалиги бош бошқармаси маълумотлари. Наманган, 1995-2008 й.й.

55. Статистическое обозрение Узбекистана. Т., 2006-2009 г.